

## RASPRAVE I ČLANCI

Ksenija Rukavina Kovačević

### DRUGA STRANA IV. MODULA KURIKULUMA ZDRAVSTVENOG ODGOJA U ŠKOLI

Ksenija Rukavina Kovačević, prof.  
Katehetski ured Riječke nadbiskupije  
UDK: 268:371.72[159.922.1+159.922.8+176+233+241.536  
+612.6+613.88](497.5)  
Izvorni znanstveni rad  
Primljeno: 09.04.2013.

Program zdravstvenog odgoja u školi temelji se na holističkom poimanju zdravlja, koje obuhvaća očuvanje zdravlja i kvalitete života, humane odnose među spolovima i ljudsku spolnost, prevenciju ovisnosti, kulturu društvene komunikacije i prevenciju nasilničkog ponašanja, navodi se u uvodnoj riječi kurikuluma. No je li tomu baš tako s obzirom na to da se aktualni program spolnog odgoja u hrvatskim školama temelji na programu cjelovite seksualne edukacije prema već postojećim model-programima u zemljama Sjeverne i Zapadne Europe. Program o kojemu je ovdje riječ promiče pozitivne (liberalne) stavove prema seksualnosti općenito, što podrazumijeva otvorenost i prihvaćanje svih oblika seksualnog ponašanja, kao i spolne/rodne ravnopravnosti te uvažavanja spolnih prava seksualnih manjina. Autori ovog programa u Hrvatskoj pozivaju se na neke međunarodne institucije. Imaju li sve te organizacije neki osobni interes u borbi za opće dobro? Mnoge feminističke i homoseksualne udruge s oduševljenjem su dočekale i podržale kurikulum 4. modula zdravstvenog odgoja u školi. Zašto? Razlozi uvođenja kurikuluma zdravstvenog odgoja u školi daleko nadilaze one o nepravilnoj i nezdravoj prehrani, pretilosti predškolske i školske djece te o seksualnoj neinformiranosti adolescenata i rapidnom širenju spolno prenosivih bolesti. Posrijedi su zapravo duboko isprepleteni društveni i vanjskopolitički utjecaji povezani s transformacijama i strujanjima u Europi i svijetu. Autorica ovog članka pokušava pronaći odgovore na mnogobrojna pitanja koja se vješto prikrivaju općim ishodima kurikuluma zdravstvenog/spolnog odgoja u školi.

**Ključne riječi:** kurikulum, spolnost, seksologija, zdravstveni odgoj, seksualna edukacija, LGTB osobe.

\* \* \*

## Uvod

„Svrha zdravstvenog odgoja je uspješan razvoj djece i mladih da bi stasali u zdrave, zadovoljne, uspješne, samosvjesne i odgovorne osobe. (...) Uvođenjem Kurikuluma<sup>1</sup> zdravstvenog odgoja hrvatska obrazovna politika želi odgovoriti na izazove i probleme djece i mladih u skladu s najrazvijenijim obrazovnim sustavima.“<sup>2</sup>

## 1. Povijesni hod od izrade do uvođenja zdravstvenog odgoja u školi

### 1.1. Inicijative i pokušaji uvođenja eksperimentalnog programa u škole

Još je krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća u deset zagrebačkih osnovnih škola eksperimentalno bio uveden spolni odgoj,<sup>3</sup> a od 1972. sadržaji „s elementima seksualne edukacije postali su obvezan dio nastavnog plana i programa osnovnih škola.“<sup>4</sup> Uz program, tiskan je bio i odgovarajući priručnik namijenjen učiteljima koji su trebali provoditi program.<sup>5</sup> No program nazvan „Odgoj za humane odnose među spolovima“ ipak nije zaživio kao samostalni nastavni predmet nego je bio integriran u već postojeće školske predmete (prirodu i društvo, biologiju...). U idućem vremenskom periodu (od 2000. god.) materijali potrebni za provođenje seksualne/spolne edukacije u školi već su bili pripremljeni.<sup>6</sup>

Jedan od autora aktualnog programa zdravstvenog odgoja sociolog prof. dr. A. Štulhofer u svojoj je studiji 2003. godine naveo

1 Kurikulum ili kurikulum (lat. curriculum, hrv. naukovna osnova ili nastavni uputnik) – naziv za nastavni plan i program po kojem predaju učitelji/nastavnici u školi.

2 MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA RH, *Kurikulum zdravstvenog odgoja*, 3.

3 Psiholog dr. Marijan KOŠIČEK izdao je 1965. prvi udžbenik za provođenje seksualnog odgoja u školi, a potom i priručnik za nastavnike.

4 Aleksandar ŠTULHOFER – Amir HODŽIĆ, *Seksualna edukacija u školi: Što je s Hrvatskom?*, u: *Napredak* 144 (2003.), 1, 46.

5 *Isto*.

6 *Isto*, 49.

da bi se zakonska procedura uvođenja seksualne edukacije u sve državne škole općenito trebala temeljiti na nekoliko bitnih faza (autor govori o alternativnom planu uvođenja):<sup>7</sup> 1. formiranje interdisciplinarnih radnih skupina; 2. predstavljanje koncepcije i plana programa širem tijelu stručnjaka, prosvjetnih radnika, predstavnika Ministarstva, nevladinih i crkvenih organizacija; 3. izrada konačne verzije (eksperimentalnog) programa; 4. provođenje programa u nekoliko odabranih osnovnih i srednjih škola u različitim sredinama; 5. nakon 14-18 mjeseci od uvođenja programa istraživački tim provodi analizu učinkovitosti metodom usporedbe rezultata pretestiranja i posttestiranja, a ujedno se prikupljaju i analiziraju komentari sudionika (edukatora i učenika) kako bi se određeni dijelovi programa dopunili i/ili reformulirali; 6. neovisni istraživački tim izlaže rezultate evaluacijske analize širem tijelu sastavljenom od stručnjaka, prosvjetnih djelatnika, predstavnika Ministarstva, nevladinih udruga i crkvenih organizacija te medija; 7. pokaže li se program djelotvornim, Ministarstvo pokreće postupak izrade materijala, organiziranja tečaja za voditelje i 6-12 mjeseci nakon toga program se uvodi u sve državne škole.

Autor u ovom nacrtu razrade postupka uvođenja novog predmeta pretpostavlja javnu diskusiju i šire stručno tijelo u koje, između ostalih, ulaze i predstavnici Crkve te prosvjetni djelatnici iz različitih područja struke, no ni u jednoj se fazi postupka ne spominje sudjelovanje roditelja jer, prema autorovu mišljenju, usporedbom uspješnih i neuspješnih programa seksualne edukacije u svijetu, „sudjelovanje roditelja u izvođenju programa nema utjecaja na djelotvornost programa“ jer „djelotvorne programe provode probrani, motivirani nastavnici i/ili edukatori-vršnjaci, koji su prošli specifičan trening.“<sup>8</sup> Valja naglasiti da pod pojmom „edukatora-vršnjaka“ autor u bilješci navodi: „Zbog nejasnoća vezanih uz njihov učinak, edukatori-vršnjaci su i dalje razmjerno kontroverzna tema.“<sup>9</sup>

Sociolog Amir Hodžić u svojoj istraživačkoj studiji o izradi eksperimentalnog programa seksualne edukacije, za koju je istraživanje proveo u sklopu projekta International Policy Fellowship

<sup>7</sup> Isto.

<sup>8</sup> Isto, 45.

<sup>9</sup> Isto – dodatak: usp. PFILLIBER, 1999.; BRADFORD – THEOBALD, 1999.

(2002.-2003.), navodi da bi svaki program edukacije ovog tipa morao voditi računa „o kulturnim specifičnostima i prilagođenosti, te bi njime trebalo obuhvatiti postojeći društveni i kulturni kontekst (adolescentnog) seksualnog ponašanja i praksi,<sup>10</sup> a u slučaju naše zemlje trebalo bi voditi računa o „još uvijek postojećim tradicionalnim idejama roda i seksualnosti kao dijela općenito katoličke moralne klime koja djelatno utječe na mlade ljude, pa i njihove vrijednosti i uvjerenja o ženama, muškarcima i seksualnim odnosima.“<sup>11</sup>

Temeljem Natječaja za prijavu prijedloga eksperimentalnih programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama od dana 23. veljače 2006. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH donijelo je odluku o uvođenju eksperimentalnog programa Udruge Glas roditelja za djecu (GROZD) u osnovne i srednje škole (TeenSTAR program<sup>12</sup>), kao i eksperimentalnog programa Foruma za slobodu odgoja u srednje škole (MEMOAIDS). Odlučeno je također da će se provođenjem navedenih programa započeti u drugom polugodištu školske godine 2007./2008. u desetak odabranih osnovnih i srednjih škola u sklopu sata razredne zajednice (razrednog odjela) i uz obveznu prethodnu suglasnost roditelja.<sup>13</sup> Stručno povjerenstvo za prosudbu ponuđenih programa utvrdilo je da su raniji programi, koji su se u nekim hrvatskim školama fakultativno provodili, „manjkavi i kvalitativno nezadovoljavajući“.<sup>14</sup> Jedna od šest srednjih škola određenih za provođenje eksperimentalnog programa bila je i Prva hrvatska sušačka gimnazija u Rijeci. No ni ovaj program nije zaživio na način na koji se očekivalo.

10 Amir HODŽIĆ, *Sustavna seksualna edukacija u hrvatskim školama: preporuke i prijedlog za pilot program edukacije o seksualnom zdravlju*, Centar za edukaciju i savjetovanje žena (CESI), Zagreb, 2003, 7. (CESI je prva civilna udruga na području RH koja se sustavno počela baviti pitanjima spolne/rodne ravnopravnosti).

11 *Isto*.

12 TeenSTAR program provodio se od 1996. u 115 osnovnih i srednjih škola uz dozvolu MZOS-a, a educirano je više od 400 voditelja programa. Više u: <http://www.teenstar.hr/index-2.html>.

13 MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA RH, *Odluka o utvrđivanju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovnim školama*, ur. br. 533-01-07-0001, od 20. studenog 2007.; *Odluka o utvrđivanju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u srednjim školama*, ur. br. 533-01-07-0001, od 26. studenog 2007.; *Odluka o provođenju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za učenike V. razreda osnovnih škola*, ur. br. 533-10-08-0003, od 14. siječnja 2008.; *Odluka o provođenju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za učenike I. razreda trogodišnjih i četverogodišnjih srednjih škola*, ur. br. 533-10-08-0004, od 14. siječnja 2008.

14 *Priopćenje Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH* od 29. prosinca 2006., u: <http://www.udruga-grozd.hr/dokumenti>.

Godine 2009. Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu predstavila je Međunarodne smjernice za cjelovitu seksualnu edukaciju (UNESCO, 2009.) za četiri dobne skupine u rasponu od 5. do 18. godine života koje opisuju šest tematskih cjelina<sup>15</sup> programa na čijim je sadržajnim temeljima provedeno i Nacionalno istraživanje mladih o potrebi cjelovite seksualne edukacije u školi, o čemu će više biti riječ u nastavku članka.

### *1.2. Zakonske odredbe i propusti pri uvođenju kurikuluma zdravstvenog odgoja u škole*

Kurikulum zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama uveden je na temelju Odluke Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH (MZOS) o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe istoga od 28. rujna 2012., a u skladu s odredbom Zakona o sustavu državne uprave, čl. 39. (NN, 150/2011.), kojim se utvrđuju vrijednosti, načela i ciljevi koji se trebaju realizirati u sustavu obrazovanja. Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, čl. 28., školski kurikulum općenito mora proći zakonski postupak od strane Školskog odbora u zakonom predviđenim rokovima. Budući da se godišnji kurikulum<sup>16</sup> donosi na temelju školskoga, a njega definira Školski odbor do 30. rujna tekuće školske godine, vidljivo je da škole nisu mogle donijeti zakonom propisan kurikulum

15 Temeljne dimenzije: 1. emocionalne veze i vezivanja, 2. vrijednosti, stavovi i vještine, 3. kultura, društvo i zakonske norme, 4. ljudski razvoj, 5. seksualno ponašanje i 6. seksualno i reproduktivno znanje. Više vidi u: Jegor MODRIĆ – Damir ŠOH – Aleksandar ŠTULHOFER, Stavovi o cjelovitoj seksualnoj edukaciji u hrvatskim školama: rezultati nacionalnog istraživanja mladih, u: *Revija za sociologiju*, 41 (2011), 1, 77-97.

16 Pojam *kurikuluma* u europskoj i pedagoškoj teoriji i praksi postupno se javlja od šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Termin je preuzet iz američke prakse kao rezultat niza inovacijskih poticaja koji su u to vrijeme dolazili iz SAD-a. Pojam plana i programa postupno se zamjenjuje terminom kurikulum, ali samo pedagoško značenje ovog termina još je daleko od opće usuglašenosti. Kurikulum je dokument kojim se definira društveni aspekt odgoja i obrazovanja u dijelu školskog sustava. Tako godišnji kurikulum obuhvaća: podatke o uvjetima rada, podatke o izvršiteljima poslova, godišnji kalendar rada, podatke o dnevnoj i tjednoj organizaciji rada, tjedni i godišnji broj sati po razredima, plan rada ravnatelja, učitelja/nastavnika i stručnih suradnika, plan rada Školskog odbora i stručnih tijela, plan stručnog usavršavanja i osposobljavanja, podatke o ostalim aktivnostima i poslovanju škole. Školski kurikulum sadrži: aktivnosti, programe i/ili projekte škole, podatke o nositeljima i realizaciji aktivnosti, programa i/ili projekata škole, vremenik aktivnosti, troškovnik aktivnosti, odgojne i obrazovne ciljeve i zadatke, nastavni plan, nastavni program pojedinih predmeta ili područja, metodičku i medijsku opremu kurikuluma, organizacijski aspekt i evaluaciju.

zdravstvenog odgoja. Ako se ovome doda i neuvažavanje čl. 135. Zakona o odgoju i obrazovanju RH u kojemu stoji da „roditelj učenika ima pravo i obvezu sudjelovati u njegovom obrazovanju“, situacija se bitno usložnjava. Vrhunac je zamršenosti priče o zakonskim predispozicijama za uvođenje ovog kurikuluma u izričitom nepoštivanju čl. 63. Ustava RH koji nalaže roditeljima obvezu odgajanja, uzdržavanja i školovanja djece, ali im isto tako daje pravo i slobodu da samostalno odlučuju o odgoju svoje djece.

O tome da tu priči nije kraj, govori i činjenica da je resorno Ministarstvo donijelo Odluku o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe kurikuluma zdravstvenog odgoja zajedno s već gotovim kurikulumom kao njezinim sastavnim dijelom. Ujedno, Ministarstvo je propustilo propisati obvezu objavljivanja Odluke u službenom glasilu – *Narodnim novinama* nego je, protivno odredbi članka 90. stavka 1. Ustava RH, u članku V. Odluke propisalo kako Odluka stupa na snagu danom donošenja te se objavljuje samo na mrežnim stranicama Ministarstva. Naime, članak 90. stavak 1. propisuje: „Prije nego što stupe na snagu zakoni i drugi propisi državnih tijela, oni se objavljuju u Narodnim novinama, službenom listu Republike Hrvatske.“ Zakonom o sustavu državne uprave izričito je propisano koja se tijela imaju smatrati tijelima državne uprave pa se tako odredbom članka 3. prethodno navedenog zakona sva ministarstva određuju kao tijela državne uprave. Kurikulum o zdravstvenom odgoju dio je nacionalnog kurikuluma koji, sukladno odredbi članka 26. stavka 3. Zakona o odgoju i obrazovanju, donosi ministar resornog Ministarstva. Dakle, ministar je u okviru zakonskih ovlasti donio prijepornu Odluku. Budući da je Ministarstvo propustilo na vrijeme objaviti Odluku u *Narodnim novinama* (tek je naknadno, 13. veljače 2013. objavljeno, što znači da može stupiti na snagu tek osam dana kasnije od navedenog datuma!), povrijedilo je Ustavom određenu obvezu te je, prema tome, Odluka formalno-pravno nevaljana i kao takva nije mogla stupiti na snagu. Slijedom navedenoga, kurikulum zdravstvenog odgoja nema pravni temelj za provođenje u šk. godini 2012./2013., smatraju pravni stručnjaci. No u priopćenju Ministarstva od 20. veljače 2013. stoji da spornu Odluku nije potrebno objavljivati u *Narodnim novinama*, ali da su to ipak naknadno

učinili „zbog velikog javnog interesa za sadržaj odluke i Kurikulum zdravstvenog odgoja te izbjegavanja eventualnih prijepora.“<sup>17</sup>

Osim rečenoga, nije jasno ni zbog čega se zaobišla uobičajena procedura oko uvođenja eksperimentalnog kurikuluma u škole koja, između ostaloga, pretpostavlja: javnu raspravu, pravovremenu edukaciju nastavnika te završno uvođenje programa. Predstojnik Agencije za odgoj i obrazovanje Vinko Filipović, kao supotpisnik ovoga programa, taj je „propust“ objasnio riječima: „Iz različitih krugova stižu prigovori da nije bilo javne rasprave prije donošenja kurikuluma, ali kreiranje kurikuluma vrlo je stručan posao koji rade stručnjaci za određena područja, pa kurikulum bilo kojeg predmeta ne može biti pitanje u kojem će sudjelovati tisuće ljudi. Što se tiče javne rasprave, rekao bih da ona traje već osam godina od trenutka kada se počelo s pokušajima uvođenja zdravstvenog odgoja, a na određen način traje i sada i bit će sve dok je program zdravstvenog odgoja u eksperimentalnoj primjeni.“<sup>18</sup>

Republika Hrvatska potpisnica je mnogih međunarodnih ugovora i konvencija koje su po svojoj pravnoj snazi iznad zakona, a kojima se jamči pravo na slobodu savjesti, mišljenja i vjeroispovijesti te dužnost odgoja. Tako npr. u Europskoj Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda – Protokolom iz 1952. u čl. 2.<sup>19</sup> navodi se da će u obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu s vjerskim i filozofskim uvjerenjima. Vidljivo je da ovdje nije riječ samo o kršenju državnih zakonskih regulativa nego i onih međunarodnih. U tu domenu ulazi i Konvencija o pravima djeteta,<sup>20</sup> čl. 14., u kojemu stoji: „Države – potpisnice će poštovati pravo djeteta na slobodu misli, savjesti i religije. Države – potpisnice će poštovati prava i dužnosti roditelja i, kada je to primjenjivo, staratelja, da daju usmjerenje djetetu u ispoljavanju njegovih

17 *Priopćenje Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta s obzirom na upite medija i tvrdnje da su svi koji provode Kurikulum zdravstvenog odgoja u prekršaju*, u: <http://www.public.mzos.hr> (20. veljače 2013.).

18 Vinko FILIPOVIĆ, Škola ne smije zatvarati oči pred životom, u: *Školske novine*, 40 (2012.), 4-5.

19 EUROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA, *Europska Konvencija o ljudskim pravima – Protokol uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, čl. 2. Pravo na obrazovanje*, Pariz, 20. ožujka 1952.

20 Konvencija o pravima djeteta usvojena je od Generalne skupštine UN-a 20. studenog 1989.

prava na način koji je u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta.“ Vlada RH je putem odluke MZOS-a o uvođenju i provedbi aktualnog kurikuluma dovela u pitanje i još neke državne i međunarodne pravne akte.<sup>21</sup>

## **2. Kurikulum zdravstvenog odgoja u školi u šk. godini 2012./2013.**

### *2.1. Izrada i programski dijelovi kurikuluma*

„Program zdravstvenog odgoja temelji se na holističkom poimanju zdravlja, koje obuhvaća očuvanje zdravlja i kvalitete života, humane odnose među spolovima i ljudsku spolnost, prevenciju ovisnosti, kulturu društvene komunikacije i prevenciju nasilničkog ponašanja,<sup>22</sup> a zasniva se na „višedimenzionalnom modelu koji podrazumijeva povezanost tjelesnog, mentalnog, duhovnog, emocionalnog i socijalnog aspekta zdravlja“,<sup>23</sup> navodi se u uvodnoj riječi kurikuluma.

Za njegovu je stručnu izradu bila zadužena Agencija za odgoj i obrazovanje i stručno povjerenstvo u sastavu: prof. dr. sc. Vesna Jureško, prof. dr. sc. Marina Kuzman, doc. dr. sc. Dubravko Lepušić, dr. sc. Sanja Musić Milanović, prof. dr. sc. Aleksandar Štulhofer, sociolog Amir Hodžić i ostali. Agencija je bila zadužena i za edukaciju učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i razrednika, kao i za izradu konkretnih radnih materijala i vodiča.

Kurikulum sadrži četiri modula: 1. Živjeti zdravo (pravilna prehrana, osobna higijena i tjelesna aktivnost), 2. Prevencija nasilničkog ponašanja (nasilje korištenjem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kockanje, klađenje kod adolescenata, opijati), 3. Prevencija ovisnosti (nasilničko ponašanje, školska pravila, rješavanje sukoba,...) i 4. Spolna/rodna ravnopravnost i spolno odgovorno ponašanje (odgojno socijalno ponašanje, spolna/rodna ravnopravnost, razumijevanje socijalne različitosti). Svi moduli imaju za

21 Obiteljski zakon RH, čl. 93.; Opća deklaracija o ljudskim pravima UN-a, čl. 26.; Rezolucija 1904 Vijeća Europe od 4. listopada 2012.; Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture, čl. 1.

22 Kurikulum zdravstvenog odgoja, 3.

23 *Isto.*



svrhu „osigurati potrebnu ravnotežu među sadržajima i primjerenu programsku zastupljenost različitih aspekata zdravlja“.<sup>24</sup> U raspoređivanju sadržaja u pojedine module i razrede, navodi se u kurikulumu, „vodilo se računa o specifičnostima učeničke razvojne dobi te o interesima koji se u određenoj dobi pojavljuju kod većine učenika i o problemima koji ih zaokupljaju“.<sup>25</sup>

Kurikulum nije zamišljen kao samostalni predmet nego će se, „uvažavajući sve ono što već postoji i pokazalo se dobrim“,<sup>26</sup> neki sadržaji inkorporirati u već postojeće predmete (prirodu, prirodu i društvo, biologiju, kemiju, tjelesnu i zdravstvenu kulturu, psihologiju i ostale nastavne predmete), a dio će se (30% sadržaja kurikuluma, do 12 sati godišnje), „čemu valja posvetiti još više vremena“,<sup>27</sup> realizirati na satu razredne zajednice (razrednog odjela – SRO), uz pomoć „stručnih suradnika, pedagoga, psihologa, socijalnih pedagoga i drugih.“<sup>28</sup> Prema mišljenju jednog od autora programa A. Štulhofera, trajanje programa spolne/seksualne edukacije izuzetno je važna stavka, zbog čega ono ne smije biti ni predugo, a ni prekratko, već negdje između 15 i 20 sati godišnje.<sup>29</sup> Kurikulum će biti dvije godine u eksperimentalnoj provedbi, a u njegovu je evaluaciju uključen Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja i „sve što se pokaže da nije najs(p)retnije rješenje u sferi struke, a ne ideologije i svjetonazora bit će podložno promjenama i doradama“,<sup>30</sup> naglašeno je od strane Agencije za odgoj i obrazovanje.

U okviru svakog modula postoje i određeni ishodi<sup>31</sup> „koji će omogućiti procjenu kvalitete programa“,<sup>32</sup> a temeljni je ishod kurikuluma „popraviti zabrinjavajuću zdravstvenu sliku populacije djece i mladih u Republici Hrvatskoj“.<sup>33</sup> Tako je dr. sc. Sanja Musić Milanović već na prvom predstavljanju kurikuluma izjavila kako je temeljni

24 *Isto.*

25 *Isto.*

26 *Isto*, 4.

27 *Isto.*

28 *Isto.*

29 Aleksandar ŠTULHOFER – Amir HODŽIĆ, *Seksualna edukacija u školi: Što je s Hrvatskom?*, 50.

30 Vinko FILIPOVIĆ, *Škola ne smije zatvarati oči pred životom*, 5.

31 Odgojno-obrazovni zadaci u nastavi. Ishodi učenja mogu biti specifikirani u tri kategorije – kao znanja, vještine i kompetencije.

32 Kurikulum zdravstvenog odgoja, 4.

33 *Isto*, 5.

moto pri njegovoj izradi bio „učiti kroz praksu“,<sup>34</sup> dok je ministar dr. sc. Željko Jovanović prilikom istog predstavljanja naglasio kako je „temeljni cilj ovog kurikuluma da se djeca nauče razmišljati, donositi odluke te promijeniti neke svoje stavove ako su pogrešni“ te da će „svako dijete nakon nastave odlaziti kući i razgovarati s roditeljima o naučenom... čime će se potaknuti razgovor djece i roditelja kojeg je sve manje.“<sup>35</sup> Kada je riječ o ulozi roditelja u realizaciji ovoga programa, samo u uvodnom dijelu kurikuluma, pod nazivom „Sugestija za učitelje, nastavnike i stručne suradnike“, nalazimo određene naputke: „Prije primjene programa upoznajte roditelje o aktivnostima koje planirate provesti i zatražite njihovu podršku.“<sup>36</sup>

Valja također naglasiti da za ovaj kurikulum još uvijek ne postoji udžbenik ili priručnik za učitelje i nastavnike nego samo preporučena literatura (vrijedi do izrade priručnika) i radni materijali koji se parcijalno objavljuju na službenoj internetskoj stranici Agencije za odgoj i obrazovanje.<sup>37</sup> Program ne pretpostavlja izravno vrednovanje učenikovih postignuća (brojčano i opisno ocjenjivanje), ali se od učenika zahtijeva nazočnost na satu kao što se to zahtijeva i na bilo kojem drugom školskom satu s istim obvezama i mogućim sankcijama u slučaju nedolaska (bilježenje neopravdnog sata u školski dnevnik).<sup>38</sup>

## 2.2. Teme i ishodi 4. modula kurikuluma – Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje

Četvrti modul kurikuluma predviđen je za učenike od 3. razreda osnovne škole do 3. razreda srednje škole u trajanju od 2 do 5 sati godišnje (dodatnog programa) s glavnim temama:

34 Od jeseni zdravstveni odgoj u svim školama, u: <http://www.azoo.hr/index.php> (Stručno usavršavanje – Vijesti). Termin „iskustveno učenje/trening“ označava učenje na osnovi iskustva, a omogućuje veću angažiranost u aktivnostima, kritičko sagledavanje aktivnosti, analizu onoga što se iskusilo i uporabu dijelova iskustva u drugim aktivnostima. Više vidi u: Amir HODŽIĆ – Nataša BIJEIĆ – Sanja CESAR, *Spol i rod pod povećalom. Priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*, CESI, Zagreb, 2003., 26.

35 Amir HODŽIĆ – Nataša BIJEIĆ – Sanja CESAR, *Spol i rod pod povećalom*.

36 Kurikulum zdravstvenog odgoja, 5.

37 Vidi: <http://www.azoo.hr>.

38 Vidi: *Pismo ravnateljima škola*, u: <http://www.azoo.hr>.

## - za OSNOVNU ŠKOLU

3. razred (2 sata)	4. razred (2 sata)	5. razred (2 sata)
1. Odgovornost i poštovanje prema vlastitom tijelu (tjelesni dodiri)	1. Razlike rodnih uloga u društvu/ obitelji 2. Rodna očekivanja među vršnjacima	1. Uloga i pritisak medija u pubertetu 2. Vlastito tijelo u promjenama
6. razred (4 sata)	7. razred (3 sata)	8. razred (4 sata)
1. Emocije u vršnjačkim odnosima 2. Uloga medija u vršnjačkim odnosima	1. Komunikacija o spolnosti 2. Vršnjački pritisak, samopoštovanje i rizična ponašanja 3. Prihvatanje različitosti u seksualnosti	1. Važnost samopoštovanja asertivnosti i osobnog integriteta za odgovorno odlučivanje 2. Odgovorno spolno ponašanje 3. Rizici (pre)ranih seksualnih odnosa

## - za SREDNJU ŠKOLU

1. razred (4 sata)	2. razred (4 sata)	3. razred (5 sati)
Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje I. Emocije i komunikacija u vezi Medijski prikaz seksualnosti	Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje II. Spolno/rodno nasilje i nasilje u vezama	Seksualna prava i stereotipi Seksualno zdravlje i najčešći seksualni problemi mladih Brak, roditeljstvo i obitelj Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina

U skladu s navedenim temama, planirani su ishodi u pojedinim godištim:

- za OSNOVNU ŠKOLU

3. razred (2 sata)	4. razred (2 sata)	5. razred (2 sata)
<p>Prepoznati potrebu brige o vlastitom tijelu.</p> <p>Iskazati što je <i>prihvatljiv</i>, a što <i>neprihvatljiv dodir</i>.</p> <p>Prepoznati <i>promjene uloga</i> rođenjem djeteta u obitelji.</p>	<p>Opisati razliku između <i>spola i roda</i>.</p> <p>Prepoznati <i>spolne/rodne stereotipe</i> u medijima.</p> <p>Raspraviti <i>spolne/rodne uloge</i> u razredu i obitelji.</p>	<p>Raspraviti kako <i>mediji i internet</i> stvaraju norme izgleda i ponašanja.</p> <p>Prepoznati promjene u <i>pubertetu</i>.</p> <p>Prepoznati spolnost kao sastavni dio cjelokupnog čovjekova života.</p> <p>Objasniti <i>masturbaciju</i> kao sastavni dio ljudske spolnosti.</p>

6. razred (4 sata)	7. razred (3 sata)	8. razred (4 sata)
<p>Razlikovati pojmove: <i>prijateljstvo, zaljubljenost, ljubav, bliskost, seksualna privlačnost.</i></p> <p>Raspraviti kako se stvara bliski odnos između dviju osoba.</p> <p>Opisati neugodne emocije u odnosima s vršnjacima.</p> <p>Navesti i raspraviti pozitivne i negativne primjere napisa o <i>seksualnosti mladih</i> u medijima.</p> <p>Prepoznati i raspraviti <i>spolne/rodne stereotipe</i> vezane uz seksualno ponašanje prisutno u <i>medijima</i>.</p> <p>Raspraviti na koji način <i>pornografija</i> prikazuje ljudsku seksualnost te muške i ženske seksualne uloge.</p>	<p>Objasniti važnost <i>razgovora</i> o spolnosti.</p> <p>Primijeniti u komunikaciji „<i>ja</i>“ <i>poruke</i>.</p> <p>Raspravljati o <i>vrijednostima</i> i međusobnim odnosima.</p> <p>Prepoznati pritiske i rizične situacije u prijateljskim/ partnerskim odnosima.</p> <p>Prepoznati i odbiti <i>vršnjačke pritiske</i> i neželjena ponašanja vezana uz spolnost.</p> <p>Dati primjer i diskutirati o <i>rizičnim spolnim ponašanjima</i>.</p> <p>Prepoznati <i>sličnosti i razlike</i> među ljudima kada je riječ o seksualnosti.</p> <p>Raspraviti pojam <i>seksualnih manjina</i> i njihov položaj tijekom povijesti.</p> <p>Prepoznati što je <i>stigmatizacija</i> i <i>diskriminacija</i> (<i>važnost prihvatanja različitosti</i>).</p>	<p>Izgraditi <i>asertivnost</i> i raspraviti zašto je važna u prevenciji seksualnih ponašanja.</p> <p>Definirati <i>odgovorno</i> seksualno ponašanje.</p> <p>Raspraviti što znači biti seksualno biće i uključuje li to nužno seksualne odnose (<i>snošaj</i>).</p> <p>Raspraviti pitanje odgođanja seksualnih odnosa i pojam <i>apstinencije</i>.</p> <p>Obrazložiti zašto spolnu zrelost treba pratiti <i>odgovorno</i> spolno ponašanje.</p> <p>Opisati razvoj <i>ploda</i> prije rođenja.</p> <p>Razlikovati pojmove <i>zametak</i> i <i>plod</i>.</p> <p>Istaknuti značenje spolnog odnosa sa <i>zaštitnim sredstvima</i>.</p> <p>- i drugi.</p>

## za SREDNJU ŠKOLU

1. razred (4 sata)	2. razred (4 sata)	3. razred (5 sati)
Raspraviti ulogu medija i vršnjačkog pritiska u <i>seksualnoj inicijaciji</i> adolescenata.	Demonstrirati <i>vještinu komuniciranja</i> o vlastitim potrebama.	Usporediti <i>stereotype i društvena očekivanja</i> u kontekstu seksualnosti.
Raspraviti važnost donošenja <i>autonomne i odgovorne odluke</i> o stupanju u seksualne odnose.	Raspraviti moguće <i>poteškoće</i> pri dogovaranju o uporabi zaštite.	Definirati <i>odgovorno roditeljstvo</i> .
Objasni važnost dogovora o <i>odgovornom</i> seksualnom ponašanju s partnerom.	Opisati obilježja <i>nasilne veze</i> .	Usporediti medicinska, religijska i feministička stajališta o <i>prekidu trudnoće</i> .
Protumačiti pojam i važnost <i>intimnosti</i> u vezi.	Definirati različite oblike i moguće posljedice <i>nasilnoga seksualnog ponašanja</i> .	Opisati suvremene promjene vezane uz <i>brak</i> (kasnije stupanje u brak, porast rastava, kontroverze vezane uz <i>istospolni brak</i> ) i <i>obitelj</i> (različiti tipovi obitelji).
Raspraviti načine prevladavanja <i>spolnih/rodnih stereotipa</i> .	Prepoznati situacije u kojima postoji rizik seksualne <i>viktimizacije</i> .	Analizirati različite pristupe (znanstveni, religijski i aktivistički) ljudskoj seksualnosti.
Analizirati prikaz seksualnosti u <i>pornografiji</i> .	Potražiti pomoć u slučaju izloženosti <i>seksualnom nasilju</i> .	Razlikovati pojmove <i>transseksualnost</i> i <i>transrodnost</i> .
Raspraviti kako <i>pornografija</i> utječe na adolescente.	Prepoznati važnost podrške vršnjacima koji su proživjeli <i>seksualno nasilje</i> .	Prepoznati različite oblike nasilnog ponašanja i diskriminacije prema pripadnicima <i>seksualnih manjina</i> .
- i drugi.	Prepoznati štetan <i>utjecaj alkohola</i> na odnose u vezi.	Objasniti pojam stava, stereotipa i predrasuda.
	- i drugi.	Navesti primjere <i>stereotipa</i> i <i>predrasuda</i> .
		- i drugi.

### 2.3. Didaktičko-metodičko oblikovanje tema 4. modula kurikuluma

S obzirom na to da su, uz navedene teme, predviđeni i nastavni (radni) materijali (dnevne pripreme, radni listovi/prilozi) kao priručno sredstvo učiteljima i nastavnicima pri obradi sadržaja, valja naglasiti da je Agencija za odgoj i obrazovanje do 1. ožujka 2013. objavila samo materijale za učitelje i nastavnike u osnovnim školama, ali ne i za one u srednjim školama (jedina je „stručna“ pomoć pri realizaciji pojedinih tema za srednju školu bila individualno oslanjanje na preporučenu literaturu!). Radni materijali za srednju školu naknadno su objavljeni, i to tek nakon održane konferencije za novinare u Zagrebu 4. ožujka 2013., na kojoj je ujedno i najavljena mogućnost dvotjedne javne rasprave o temama pojedinih modula i predloženim radionicama. Kada je riječ o izboru literature, prema mišljenju prof. dr. Ivice Grkovića, pročelnika Katedre za anatomiju Medicinskog fakulteta u Splitu, u znanosti se upravo „prema kvaliteti i nepristranosti korištene literature ocjenjuje relevantnost i vrijednost bilo kojeg projekta ili uratka, stručnoga i/ili znanstvenoga“,<sup>39</sup> što bi u tom slučaju trebalo vrijediti i za projekt zdravstvenog/spolnog odgoja u školi. No gledajući u cjelini preporučenu literaturu za provođenje zdravstvenog odgoja u školi, teško da u ovom slučaju možemo govoriti o programu koji je stručno i znanstveno utemeljen.

No i materijali objavljeni do 1. ožujka 2013., konkretno, dnevne pripreme za neposredan rad u nastavi u osnovnoj školi, nisu bili (a nisu ni do objavljivanja ovoga članka!) u potpunosti jasno tematski definirani jer se ne zna na što se točno odnose neke dnevne pripreme. Pojedine teme sadržane u dnevnim pripremama za određeno godište ne odgovaraju temama u kurikulumu za isto godište. Tako su npr. za 4. razred objavljene dnevne pripreme: „Razlika između spola i roda u društvu i školi (među vršnjacima)“ i „Rodne uloge u obitelji“, za razliku od formuliranog u kurikulumu: „Razlike rodnih uloga u društvu/obitelji“ i „Rodna očekivanja među vršnjacima“. Za pojedine teme kurikuluma materijali još uvijek nedostaju, i to za 5. razred

---

39 Ivan ULDRIJAN, Dokaz ideološkoga pristupa i političkoga korekcionizma, u: *Glas Koncila*, 10. ožujka 2013., Zagreb, 6-7.

„Vlastito tijelo u promjenama“,<sup>40</sup> za 7. razred „Prihvatanje različitosti u seksualnosti“, dok su se neki materijali za 7. i 8. razred čak naknadno i mijenjali, na način da je tema „Važnost samopoštovanja, asertivnosti i osobnog integriteta za odgovorno odlučivanje I. i II.“, koja je predviđena za 8. razred, predstavljena u radnim materijalima za 7. razred.

Kada govorimo o različitim didaktičko-metodičkim nejasnoćama i propustima u sastavljanju ovoga kurikuluma, što se samo može opravdati hitnoćom njegova uvođenja u škole i nužnošću za što bržom provedbom, valja iznijeti još neke činjenice. Tako se u službenoj PP prezentaciji kurikuluma,<sup>41</sup> gdje se navode „metode u poučavanju/provedbi“, na prvome mjestu spominje „rad u parovima i malim skupinama“, nakon čega slijede: organiziranje predavanja s diskusijama i panel raspravama (okrugli stol), pedagoške radionice, igranje uloga itd. Rad u parovima i malim skupinama 'oblik' je nastavnog rada, a ne metoda u poučavanju.<sup>42</sup> Prema ponuđenim radnim materijalima/vodičima za pojedine tematske jedinice, ovaj je oblik rada primaran ponajprije u realizaciji tema za 3. i 7. razred, dok je u ostalim godištima dosta zastupljen individualni i timski oblik rada. S tim u svezi predložene se metode poučavanja uglavnom temelje na organiziranom predavanju s diskusijama i panel raspravama, razgovoru, demonstraciji, sudjelovanju u radionicama i igranju uloga („role play“). Jedan od autora kurikuluma A. Hodžić navodi da upravo metoda igranja uloga „omogućuje sudionicima/cama da simuliraju ili isprobaju niz ponašanja i to sve bez opasnosti koje bi eksperimentiranje s pristupima moglo izazvati da se to radi u stvarnoj radnoj okolini.“<sup>43</sup>

40 Upravo je ova tema s temeljnim „ishodom“ o pozitivnoj ulozi masturbacije u ljudskoj spolnosti izazvala u javnosti vrlo oštre kritike od strane roditelja. Amir HODŽIĆ o toj temi govori u svojoj studiji u kojoj predlaže da je za tako osjetljive teme, kao što je samozadovoljavanje, potrebno educirati mlade u kombiniranim miješanim skupinama i skupinama sastavljenim od pripadnika/ica istoga spola (izvor – vidi: Amir HODŽIĆ, *Sustavna seksualna edukacija u hrvatskim školama: preporuke i prijedlog za pilot program edukacije o seksualnom zdravlju*, 18).

41 *Prezentacija Kurikulum zdravstvenog odgoja*, u: [www.azoo.hr](http://www.azoo.hr) (14. 1. 2013.).

42 Više vidi u: Vladimir POLJAK, *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.; Filip JELAVIĆ, *Didaktičke osnove nastave*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1994.

43 Amir HODŽIĆ – Nataša BIJELIĆ – Sanja CESAR, *Spol i rod pod povećalom. Priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*, 50.



## *2.4. Neki naglasci iz radnih materijala/vodiča osnovnoškolskim učiteljima i nastavnicima edukatorima*

U radnim materijalima za 3. razred u motivacijskom se dijelu sata preporuča provesti s učenicima opće pripreme vježbe, nakon čega je potrebno porazgovarati o njihovim ugodnim i neugodnim doživljajima prilikom međusobnih dodira. Tema ne/poželjnih međusobnih dodira koja se u prvome dijelu sata temelji na pravilima općeg i školskog bontona (međusobni dodiri prilikom pozdravljanja, pružanje ruke i grljenje prilikom čestitanja i sl.), u drugom dijelu sata prelazi na područje čovjekove intime, o čemu jasno govori predloženi crtani film „Kiko i ruka“, čija je poruka: „Kiko je rekao NE i nije dao da ga ruka dira ispod donjeg rublja.“ Program spolnog odgoja (ili, kako to u svojim studijama definira A. Štulhofer, „program cjelovite seksualne edukacije“) u školi započinje primjerima zlorabe ljudske seksualnosti, odnosno problematikom seksualnog nasilja nad djecom i onim devijacijama koje su, nažalost, dovele do usvajanja „Pravila donjeg rublja“ (Underwear Rule).<sup>44</sup> S obzirom na to da dijete nije odrastao čovjek u malome i da na svijet ne gleda očima odrasloga čovjeka, zar nije onda takva logika približavanja teme ljudske spolnosti i seksualnosti djetetu od 9 godina (ako uz to još znamo da je, prema znanstvenim postavkama razvojne psihologije, razdoblje od 5. do 12. godine djetetova života razdoblje mirovanja u psihoseksualnom smislu) također svojevrsno nasilje (ono prikriveno, nevidljivo) nad tim istim djetetom kojega se ovim programom želi informirati i zaštititi od nasilja?

U radnim materijalima za 4. razred u razgovoru s učenicima o razlici između spola i roda predlaže se sljedeći zaključak: „Spol je nešto s čime se rodimo... Rod se odnosi na razmišljanja, objašnjenja, pretpostavke, ponašanja i djelovanja“, nakon čega u završnom dijelu sata slijedi igranje uloga s postavljenim zadacima: 1. „Filip je dječak koji želi biti kad odraste cvjećar. Odglumite situaciju kada to Filip objavi roditeljima.“ i 2. „Katja je djevojčica koja želi biti kad odraste automehaničarka. Odglumite situaciju kada to objavi roditeljima.“ Zanimljivo je da se i u materijalima za drugu tematsku jedinicu o

<sup>44</sup> Više u: <http://www.udrugaroditeljkapk.hr> (28. 2. 2011.).

rodnim ulogama u obitelji predlaže postavljanje zadatka – „ponuditi učenicima tijekom rasprave mogućnost da promijene mišljenje“, kao i igranje zamjenjenih uloga. Situacija u kojoj se roditelji predstavljaju kao oni koji bi mogli stvoriti dramatičnu situaciju u kući nakon što im dijete „objavi svoju odluku“<sup>45</sup> i koji će istovremeno biti 'kamen spoticanja' u ostvarenju njegovih želja i planova u budućnosti, u najmanju je ruku začuđujuća, da ne kažemo ponižavajuća, jer ne dovodi samo u pitanje autentičnost institucije roditeljstva nego zadiru i u temeljnu narav institucije braka i obitelji. Ovi i slični primjeri zapravo su dobra 'metodička priprema' za prihvaćanje i objavljivanje onih nekonvencionalnih životnih odluka koje u sredini u kojoj dotična osoba živi nisu prihvaćene kao općedruštvena norma, kao npr. odluke o seksualnoj orijentaciji.<sup>46</sup>

U radnim materijalima za 5. razred u govoru o medijskoj seksualizaciji maloljetnika/ca u Informaciji za učitelje navodi se sljedeće: „Danas znamo da rodna neravnopravnost nema veze s biologijom već je posljedica patrijahalne kulture u kojoj muškarci uživaju veća prava i mogućnosti nego žene“, navodeći primjer da su žene u Hrvatskoj tek 1901. godine dobile pravo na visoku naobrazbu. Pojam rodne ravnopravnosti objašnjava se kao „proces izjednačavanja prava (i obveza) koje žene i muškarci imaju u određenom društvu“. Zanimljivo je da u završnoj aktivnosti, u govoru o osobnim kvalitetama, na zadano pitanje o osobinama na koje su učenici osobito ponosni i je li ta osobina tipično ženska, odnosno tipično muška, učiteljima/nastavnicima je predloženo da svaki učenik samostalno procijeni za svoju osobinu bez ikakve zaključne misli („i neka tako ostane (bez dodatne rasprave“), navodi se u pripremi.

U radnim materijalima za 6. razred u rješavanju radnog lista na temu „Emocije u vršnjačkim odnosima I.“ učenici sastavljaju tzv. rječnik osjećaja (pišu asocijativne pojmove na pojam „ljubav“). Zanimljivo je da u istome materijalu stoji uputa učiteljima/nastavnicima: „Važno: Ukoliko učenici u svom RJEČNIKU nemaju riječi

45 Ovu je 'napetost' do objavljivanja odluke moguće shvatiti jedino u kontekstu ako se sadržaj odluke do tada skrivao u obitelji i ako do tada nije postojala jasna i otvorena komunikacija čak ni o mogućim naznakama koje bi upućivale na donošenje odluke.

46 Više vidi u: <http://moj.iskorak.hr>; <http://www.lori.hr>; <http://queer.hr/31317/oslobodite-femmicu-u-sebi-dovraga-i-etikete> (28. 02. 2013.).

zaljubljenost, tjelesna privlačnost, bliskost, prijateljstvo recite im da biste i vi u njihov rječnik dodali neke riječi /te riječi zapišite na ploču/ i zamolite ih da te riječi i oni upišu u svoj RJEČNIK. Ukoliko ne razumiju neke riječi pomozite im pitanjima tako da sami dođu do njih.“ U drugome dijelu iste teme naglasak je prvenstveno na stjecanju potrebnih vještina „koje se vježbanjem mogu usvojiti“. Drugim riječima, nije važno što neki asocijativni pojmovi nisu dio osobnog asocijativnog iskustva učenika. Nadodani su pojmovi očigledno 'asocijativni' ili će takvima tek postati stjecanjem potrebnih vještina. U metodičkoj razradi teme „Uloga medija u vršnjačkim odnosima II.“ u središnjoj aktivnosti usmjerenoj na poticanje rasprave o negativnom utjecaju medija na maloljetnike vrlo se oskudno govori o pornografskim filmovima i časopisima (svega tri predložena pitanja u uvodnom dijelu rasprave!) bez jasnih zaključaka o navedenom (zaključna je misao usmjerena na zaštitu vlastite privatnosti na društvenim mrežama). Zanimljivo je da i na pitanje upućeno suautoru kurikuluma sociologu Hodžiću u jednom intervjuu: „Je li prerano u 6. razredu govoriti o pornografiji?“, ne dobivamo jasan odgovor nego: „Djeca su izložena tome od malih nogu. U okviru te teme trebalo bi se pričati o internetskom nasilju, o ekonomiji iskorištavanja ljudi u pornografskoj industriji.“<sup>47</sup>

U radnim materijalima za 7. razred na temu „Komunikacija o spolnosti“ po prvi se put predlaže neka konkretna suradnja učitelja/nastavnika s roditeljima na način da se roditelje na roditeljskim sastancima potakne na veću otvorenost u razgovoru s djecom po pitanju spolnosti/seksualnosti.

U radnim materijalima za 8. razred u raspravi o stjecanju potrebnih vještina za odgovorno donošenje odluka temeljna misao voditelja jest: „Biti dobro informiran o svim mogućim posljedicama za vlastito i tuđe zdravlje, integritet, osjećaje, preduvjet je za dobru odluku!“ Nelogično je da se u Informaciji za učitelje u radnom materijalu o temi „Odgadanje spolne aktivnosti i rizici (pre)ranih spolnih odnosa“ navodi kako je „važno da učenici shvate kako su u njihovoj dobi spolni odnosi potpuno neprimjereni jer za njih nisu ni psihički,

<sup>47</sup> Goran PENIĆ – Amir HODŽIĆ, 'Zbog mene je Kaptol krenuo u dosad najveću pobunu u Hrvatskoj', u: *Jutarnji list*, 29. 12. 2012.

ni tjelesno spremni“, ukazujući na nezrelost dijelova spolne anatomije, a potom se za odluku o apstinenciji u ranom adolescentskom razdoblju govori s negativnog stajališta: "S obzirom na postojeća nacionalna istraživanja koja pokazuju kako barem 90% mladih stupa u spolne odnose prije braka" (ako je to "barem" 90%, koliko ih je onda „barem“ drugačijeg stajališta?), "takvo je shvaćanje apstinencije nerealistično", a "inzistiranje na tako nerealističnom cilju može imati za posljedicu veću izloženost rizicima jer se načini zaštite od spolno prenosivih bolesti i neželjene trudnoće u takvom pristupu često zanemaruju."

### *2.5. Neki naglasci iz radnih materijala/vodiča srednjoškolskim nastavnicima edukatorima*

Radni materijali za srednju školu, koji su naknadno objavljeni na internetskoj stranici Agencije za odgoj i obrazovanje, predstavljani su kao pomoćno sredstvo nastavnicima u kreiranju pedagoških radionica na određene teme po pojedinim godištim. Iako se, općenito govoreći, može uočiti da je utjecaj medija i opće javnosti oko spornih tema i predložene literature za 4. modul utjecao na promjenu njihova didaktičko-metodičkog oblikovanja od strane stručnog autorskog tima, što je napose vidljivo u nekim jezičnim preinakama u formulaciji teme,<sup>48</sup> konkretiziranju/dodavanju preporučene literature na kraju većine radnih materijala unatoč već objavljenoj preporučenoj literaturi,<sup>49</sup> jasnim uputama nastavnicima na što trebaju staviti

48 Teme za **1. razred** pod nazivom "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje I." i "Medijski prikaz seksualnosti" preinačene su u "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I." i u "Medijski prikaz spolnosti". Tema za **2. razred** pod nazivom "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje II." preinačena je u "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje III. i IV.", a V. dio te teme s istom formulacijom unesen je u program 3. razreda iako nije prethodno naznačen u kurikulumu za 3. godišće. Teme za **3. razred** pod nazivom "Seksualna prava i stereotipi" i "Seksualno zdravlje i najčešći seksualni problemi mladih", za koje je predviđena realizacija po jedan školski sat (dakle, 2 šk. sata ukupno), preinačeno je u "Stereotipi o spolnosti, spolno zdravlje i spolna prava", za koje je predviđen samo 1 školski sat.

49 Ovdje navodimo samo literaturu koja je dodana, bez također dodanih preporučenih internetskih stranica za pojedine teme. Tako je za **1. razred** dodano: *AIDS – nemojte umrijeti zbog neznanja*, Klinika za dječje bolesti Zagreb; Green GM., *Pragmatics and natural language understanding* (second edition), University of Illinois, LEA, NY. Za **2. razred**: URED ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA RH, *Pojmovnik rodne terminologije*, 2007.; Gordana BULJAN FLANDER, *Je li moguće da je to ljubav? Priručnik o nasilju u vezama mladih*, Poliklinika za zaštitu djece grada

naglasak pri obradi teme,<sup>50</sup> ipak još uvijek postoje određeni elementi koji i sadržajno i metodički traže dodatnu raspravu i mišljenje šireg stručnog tima.

Tako se u dnevnoj pripremi za tematsku jedinicu „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I.“ za učenike/ce 1. razreda predviđa aktivnost pod nazivom „Prijenos spolno prenosivih infekcija“ (SPI) na način da učenici igraju igru s unaprijed određenim karticama na kojima su zapisana različite upute. Premješta-

Zagreba; Dean AJDUKOVIĆ – Marina AJDUKOVIĆ – Sanja CESAR – Željka KAMENOV – Ajana LOW – Nika SUŠAC, *Prevenција nasilja u mladenačkim vezama. Priručnik za voditelje programa*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb; Dean AJDUKOVIĆ – Ajana LOW – Nika SUŠAC, *Rodne razlike i prediktori partnerskog nasilja u mladenačkim vezama*, u: *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (2011.), 3; Amir HODŽIĆ, *Nasilje ne prolazi samo od sebe; izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u RH*, CESI; Dajana JURINČIĆ, *Seksualno nasilje u adolescentskim vezama. Diplomski rad*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb, 2009.; Ivana MAUROVIĆ – Mladen KNEŽEVIĆ, *Fizički izgled i internalizirani i eksternalizirani problemi u ponašanju adolescenata*, u: *Socijalna psihijatrija*, 40 (2012.), 2; Jadranka LUCA-MRĐEN, *Adolescent seksualni nasilnik*, u: *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (2005.), 1; Amir HODŽIĆ, *Nasilje ne prolazi samo od sebe*, CESI; SVJETSKA ZDRAVSTVENA ORGANIZACIJA (WHO), Geneva; VLADA RH, Ured za ravnopravnost spolova (2011.), *Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja*. Za **3. razred**: SVJETSKA ZDRAVSTVENA ORGANIZACIJA (WHO), *Standardi spolnog odgoja u Europi*, Europski ured SZO, Köln, 2010.; Waris DIRIE – Cathleen MILLER, *Pustinjanski cvijet*, V.B.Z. Zagreb; Nataša JOGIĆ-BEGIĆ, *Psihosocijalne karakteristike transseksualnih osoba u Hrvatskoj*, u: *Socijalna psihijatrija*, 36 (2008.), 3; Nataša JOGIĆ-BEGIĆ, *Transseksualanost: život u krivom tijelu?*, u: *Liječnički vjesnik*, 130 (2008.); Dejana ČAPLAR – Darija KUSTURA – Ivica ŽIVKOVIĆ, *Životom darovani: udžbenik katoličkog vjeronauka za 3. razred srednjih škola*, Zagreb, 2011.; CRKVA CJELOVITOG EVANĐELJA, *Izvišće povjerenstva Britanske evanđeoske alijanse o jedinstvu i istini među evanđeoskim kršćanima* (ACUTE), Zagreb; ZAKON O ISTOSPOLNIM ZAJEDNICAMA RH, NN116/03; ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA RH, NN 82/08; ZAKON O SUZBIJANJU DISKRIMINACIJE, NN 85/08.

Zbog opsežnog broja dodane literature za 3. razred, za preostali dio koji ovdje nije naveden, treba pogledati u radnom materijalu o temi "Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina II."

- 50 U informativnom napatku za nastavnike pri obradi tematske jedinice za **1. razred** „Medijski prikaz spolnosti“ navodi se: „Premda su rasprave o štetnosti pornografije prisutne od sredine devetnaestog stoljeća, osobito su intenzivirane u proteklih pola stoljeća. (...) Za druge je autore pornografija pitanje slobode izražavanja i 'ispušni ventil' koji smanjuje učestalost seksualnog nasilja. Dosadašnja znanstvena istraživanja nisu dokazala vezu između uporabe pornografije i seksualno nasilnog ponašanja...“ te nadalje: „Važno je reći učenicima da mnogi od njih vjerojatno nemaju uvid u pornografske materijale, no da to nije važno. U pripremi diskusije mogu koristiti ono što znaju o pornografiji iz razgovora s drugima.“ U istom napatku pri obradi tematske jedinice „Spolno/rodno nasilje i nasilje u vezama I.“ za **2. razred** kao pojašnjenje termina „rod“ navodi se sljedeće: „Rod je... društveno konstruirana definicija muškarca i žene. (...) To je kulturološki specifična definicija ženskosti i muškosti, i prema tome je promjenjiva u vremenu i prostoru.“ U istom napatku pri obradi tematske jedinice „Stereotipi o spolnosti, spolno zdravlje i spolna prava“ za **3. razred** navodi se, uz postojeću i svjetski priznatu definiciju spolnog zdravlja WHO-a, i prijedlog proširene definicije iz 2002. koja još nije definirana, a u kojoj se navode „spolna prava svih osoba“, uz napatuk nastavnici da učenike pitaju: „Imate li ideju o tome zašto šira definicija još uvijek nije službeno prihvaćena od strane Svjetske zdravstvene organizacije? (Napomena: spominjanje spolnih prava kontroveržno je ili neprihvatljivo u nekim kulturama i vjerskim zajednicama).“

njem mjesta sjedenja i međusobnim rukovanjem (prema uputama), učenici tek na kraju saznaju da je rukovanje simbolički predstavljalo spolni odnos s različitim osobama i s različitim posljedicama. Koliko god ova aktivnost imala svoje pedagoško opravdanje, ne možemo zanemariti činjenicu mogućeg stvaranja efekta neugodnog iznenađenja, osjećaja nelagode, zbunjenosti kod određenog broja učenika već samom činjenicom da su bili 'akteri' u spolnom odnosu pa makar se radilo i o simbolici. Nadalje, u radnom materijalu o temi „Emocije i komunikacija u vezi“ naveden je opći cilj: „razumjeti što je komunikacija i utjecaj spolnih razlika“ s ishodima od kojih je među važnijima feminističko stajalište o predrasudama prema ženama i njihovoj diskriminirajućoj ulozi u povijesti. S obzirom na neprekidno pozivanje na znanstvene činjenice i relevantne statističke podatke do kojih su došle neke nevladine udruge, nije jasno zašto se, uz činjenicu koju ovdje iznose feminističke udruge o „okrutnim pokušajima“<sup>51</sup> Crkve i društva u povijesti da se žene diskriminira, ne iznese također podatak o sve većem postotku nasilja nad muškarcima od strane žena, o kojima svjedoče podaci iz novije povijesti. Tako je, prema podacima MUP-a RH u razdoblju od 1999. do 2005. godine, policija zaprimila 86.449 zahtjeva građana za pružanjem intervencije radi zaštite od nasilja u obitelji, od kojih se oko 40.000 prijava ne odnosi na odrasle žene nego na djecu i muškarce. Forenzički psihijatar dr. Darko Labura također navodi da se oblici nasilja nad muškarcima prvenstveno odnose na „provociranje, omalovažavanje, vrijeđanje, ignoriranje, odbijanje obroka ili, pak, pridobivanje djece na 'svoju stranu'.“<sup>52</sup> Iako u Hrvatskoj još ne postoje sigurne kuće za muškarce u klasičnom smislu kao za žene žrtve obiteljskog nasilja, prema nekim podacima, takve kuće u Srbiji i Sloveniji postoje već više od dvije godine.<sup>53</sup>

51 Prava i uloga žena kroz povijest, u: *Emocije i komunikacija u vezi – radni materijal za 1. razred srednje škole*, objavljen na službenoj internetskoj stranici Agencije za odgoj i obrazovanje (link: Zdravstveni odgoj).

52 Krešimir BUKVIĆ, Žene muževe zlostavljaju verbalno!, u: <http://www.zadarskilst.hr/clanci/22012011/zene-muzeve-zlostavljaju-verbalno> (22. 1. 2011.).

53 Daša POREDAŠ LAVOR – Slavko JERKOVIĆ, Nasilje nad muškarcima, u: *Policajska sigurnost*, 20 (2011.), 3, Zagreb, 400-406.

U informativnom naputku za nastavnike pri obradi tematske jedinice „Stereotipi o spolnosti, spolno zdravlje i spolna prava“ za učenike/ce 3. razreda jasno je naznačeno da koncepcija spolnih prava nije službeno prihvaćena u definiciji spolnog zdravlja od strane Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) jer je riječ o „kontroverznoj ideji“ i jer su neki njezini dijelovi „neprihvatljivi u pojedinim kulturama i vjerskim zajednicama“, no učenici ipak rješavaju radni list o spolnim pravima<sup>54</sup> u kontekstu definiranja spolnog zdravlja. Kada je riječ o poštivanju, zaštiti i ostvarivanju spolnih prava svih osoba, o čemu govori novi prošireni nacrt definicije spolnog zdravlja, valja naglasiti da su i preostale dvije teme kurikulumu za 3. godište posebno diskutabilne i problematične.

Tako u tematskoj jedinici „Brak, roditeljstvo, obitelj“ u definiranju naravi i vrijednosti institucije braka poseban se naglasak stavlja na upoznavanje alternativnih oblika zajedničkog života (nevjenčana zajednica ili kohabitacija), kao i na novostvorene bračne tvorevine – registrirano partnerstvo<sup>55</sup> i istospolni brak. U definiranju odgovornog roditeljstva, prema ovom konceptu, primarnu ulogu ima promicanje prava djeteta u obitelji ili „roditeljstva u najboljem interesu djeteta.“ Liberalno legalistički pristup u definiranju reproduktivne zadaće bračnog zajedništva vidljiv je i u govoru o pobačaju kao o „pravu žene da donese odluku o tome hoće li roditi ili neće.“ Kada je riječ o društveno-povijesnom razvoju obitelji, koja danas prolazi krizu identiteta, poseban se naglasak stavlja na one društvene čimbenike koji razaraju njezinu temeljnu strukturu i pokušavaju je transformirati u neke neproduktivne, beživotne, samouživajuće tvorevine. Zanimljivo je da upravo ovaj modul zdravstvenog odgoja završava temom „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“ za koju je predviđeno dva školska sata, dok je za prethodnu „Brak, roditeljstvo i obitelj“ predviđen samo jedan školski sat.

Govoreći o raširenoj pojavi homofobije u Hrvatskoj, ali i u drugim zemljama središnje, jugoistočne i istočne Europe, iz radnih

54 Više vidi: Nacrt spolnih prava predložen na ekspertnom sastanku Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), 2002., u: [http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual\\_health/defining\\_sexual\\_health.pdf](http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/defining_sexual_health.pdf).

55 Hrvatska je 2003. usvojila Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o istospolnim zajednicama, a od 2008. potpisnica je UN-ove Deklaracije o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

se materijala i priloga<sup>56</sup> daje iščitati da se pod vidom prihvaćanja temeljnih vrednota mira, tolerancije, nenasilja, dijaloga zapravo krije potreba da se u svijesti mladih ljudi, koji su već (su)kreatori budućnosti društva u kojemu žive, izvrši mentalna, duhovna, emocionalna i društvena transformacija u poimanju i prihvaćanju čovjekova identiteta.

### **3. Znanstvena utemeljenost kurikuluma zdravstvenog/spolnog odgoja u školi**

#### *3.1. Seksologija kao znanstveno područje istraživanja ljudske seksualnosti*

Temeljna je definicija znanosti da je ona objektivno, usustavljeno i argumentirano znanje o zakonitostima, činjenicama, pojavama i njihovim vjerojatnim uzrocima. Istinska znanost nikada nije u neskladu s vjerskim istinama jer i vjera i razum, na kojemu se temelji znanost, potječu iz istog božanskog izvora. U tom pogledu istinska znanost uvijek poštuje vlastite granice i upućuje na dublju dimenziju, tj. na dimenziju mudrosti, istine i transcendentnosti.<sup>57</sup> Zato se sve više može čuti iz renomiranih domaćih i svjetskih znanstvenih krugova da područje istraživanja ljudske seksualnosti, na čemu se temelji suvremena seksologija, nema znanstveni legitimitet upravo zbog svoje isključivosti. Tako su, prema nekima,<sup>58</sup> dvije bitne točke za evaluaciju područja kao znanstvene discipline: 1. znanstvena legitimnost predmeta istraživanja (u seksologiji je problematično pitanje razdvajanja čovjekove seksualnosti od njegove spolnosti u cjelini, povezanost dobivenih spoznaja sa spoznajama srodnih znan-

56 Prilog 1 – Pismo zabrinutog mladića homoseksualne orijentacije. Prilog 2 – Stav Katoličke Crkve (popis literature za ovu temu nije uzet samo iz katoličkih izvora nego i od Crkve cjelovitog evanđelja koja je samostalna vjerska zajednica, pokret). Prilog 3 – Stav znanosti (s naglaskom na uklanjanju homoseksualnosti s popisa bolesti iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje), 1973. Prilog 4 – Stav društva. Prilog 5 – Slovo zakona (međunarodne deklaracije i nacionalni zakoni – Zakon o istospolnim zajednicama, Zakon o ravnopravnosti spolova, Zakon o suzbijanju diskriminacije).

57 Više vidi u: Virginio BETTINI – Giorgio NEBBIA, *Scienza (manipolazione della)*, u: Vincenzo BO – Gaetano BONICCELI – Italo CASTELLANI – Franco PERADOTTO (ur.), *Dizionario della pastorale della comunità cristiana*, Cittadela Editrice, Assisi, 1980., 523-525.

58 Vida VUKOJA, Znanstveni pristup govoru o spolnom odgoju (objavljeno u emisiji HRT-a „Znakovi vremena“ 30. 1. 2013.), u: <http://zdravstveni.odgoj.com/news/ima-li-seksologija-uopce-znanstveni-temelj> (30. 1. 2013.).



stvenih disciplina, kao i realna mogućnost manipulacije u istraživačkoj metodologiji rada) i 2. objektivnost u istraživanju (liberalna seksologija, o kojoj je ovdje riječ, svoje spoznaje ne uključuje u širi filozofsko-antropološki sustav koji je utemeljen na naravnom zakonu niti izabire na filozofsko-antropološkoj razini one zaključke o vrednotama koje bi bile orijentir u području ljudske seksualnosti).

Američka psihijatrica Miriam Grossman<sup>59</sup> tvrdi, polazeći od američke prakse provođenja cjelovite seksualne edukacije, da se pod krinkom zaštite zdravlja i prevencije od spolnih bolesti zapravo radi o indoktrinaciji, promicanju seksualnih sloboda u društvu. U prilog tomu M. Grossman navodi također i rezultate mnogobrojnih znanstvenih istraživanja koja se kontinuirano objavljuju u stručnim časopisima *Neuropsychiatry* i *The New England Journal of Medicine*.

### 3.2. Sociološka istraživanja o seksualnosti mladih u Republici Hrvatskoj i dobiveni rezultati

Kada je riječ o rezultatima socioloških istraživanja o seksualnom ponašanju mladih u Hrvatskoj u dobi između 18 i 25 godina koji su provedeni 2005. i 2010. godine, a na čijim se rezultatima temelji aktualni program zdravstvenog odgoja u školi, valja naglasiti da i ovdje nailazimo na niz nejasnoća. Naime, jedan od glavnih hrvatskih seksologa, koji je ujedno i predstojnik Katedre za seksologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, A. Štulhofer iznio je statističke podatke koji pokazuju da se 2005. godine 86%, a 2010. godine 83,8% ispitanika ( $N^{60} = 1005$ ) izjasnilo kako je u škole potrebno uvesti program cjelovite seksualne edukacije (SE).<sup>61</sup> Ovdje je važno naglasiti da se aktualni program spolnog odgoja u hrvatskim školama temelji na programu cjelovite SE prema već postojećim model-programima u zemljama Sjeverne i Zapadne Europe, a ne na apstinencijskom programu SE koji je najrašireniji u SAD-u. Program o kojemu je ovdje riječ promiče pozitivne (liberalne) stavove prema

59 Miriam GROSSMAN, *You're Teaching My Child What? A Physician Exposes the Lies of Sex Education and How They Harm Your Child*, Washington, DC: Regnery Publishing, 2009., 6-11.

60 Broj ispitanika u istraživanju.

61 Amir HODŽIĆ, *Sustavna seksualna edukacija u hrvatskim školama: preporuke i prijedlog za pilot program edukacije o seksualnom zdravlju*.

seksualnosti općenito, što podrazumijeva otvorenost i prihvaćanje svih oblika seksualnog ponašanja, kao i spolne/rodne ravnopravnosti te uvažavanja spolnih prava seksualnih manjina.

U provedenom istraživanju 2010. godine o procjeni važnosti sadržaja programa cjelovite SE (navedeno 11 tema<sup>62</sup> prema UNESCO-vim Međunarodnim smjernicama za SE u školi), s obzirom na sociodemografska i socioseksualna obilježja ispitanika (dob, spol, obrazovanje, veličina prebivališta, sudjelovanje u vjerskim obredima, seksualna aktivnost), autorski tim ovog istraživanja navodi da su ispitanici istraživanja potvrdili važnost svih 11 navedenih tema (prosječna ocjena  $\geq 1,5$ ) koje bi se trebale nalaziti u programu SE u školi, nadalje da su teme pod brojem 2, 4 i 8 ocijenili kao iznimno važne (prosječna ocjena  $\geq 3,5$ ), a temu pod brojem 11 najmanje važnom (prosječna ocjena  $\geq 0,96$ ). Isti navode da je istraživanje pokazalo kako se ispitanici s obzirom na religioznu dimenziju (najmanja razina religioznosti – uopće ne pohađaju vjerske obrede ili to čine jednom u nekoliko godina;  $N = 336$ , i najveća razina religioznosti – pohađaju vjerske obrede jednom tjedno ili češće;  $N = 139$ ) vrlo malo razlikuju u rangiranju važnosti tema. Varijablom religioznosti ispitanika htjelo se „odmjeriti efekt vjerskog morala“<sup>63</sup> na eksperimentalni program cjelovite SE. U drugome dijelu ispitivanja, kada se tablica tema revidirala na način da se posljednja tema – Religija i seksualnost – izbacila s popisa, opisana je promjena rezultirala „nestankom statističke značajnosti vjere i religije kao prediktora procjene preostalih 10 tema SE“,<sup>64</sup> čime se došlo do zaključka da se značajnost utjecaja religioznosti i vjere na ponuđeni program temeljila samo na evaluaciji jedne teme (11.). No objektivnosti radi, valja naglasiti i to da se za rezultate ove revidirane analize možemo osloniti samo na već postojeće zaključke jer ova analiza nije jasno prikazana u tablicama. Nadalje, s obzirom na predložene profile osoba koje bi,

62 1. Seksualnost kao pozitivna vrijednost, 2. Spolno prenosive bolesti i zaštita, 3. Društvo, mediji i seksualnost, 4. Seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u adolescentskim vezama, 5. Spolna anatomija i ljudsko seksualno funkcioniranje, 6. Seksualna aktivnost, 7. Emocionalno vezivanje, partnerstvo i brak, 8. Trudnoća i roditeljstvo, 9. Spolna i rodna ravnopravnost, 10. Seksualne različitosti, 11. Religija i seksualnost.

63 Amir HODŽIĆ, *Sustavna seksualna edukacija u hrvatskim školama: preporuke i prijedlog za pilot program edukacije o seksualnom zdravlju*, 88.

64 *Isto*, 90.

prema mišljenju ispitanika, trebale izvoditi program SE u školi,<sup>65</sup> istraživanje je pokazalo da bi 36,9% ispitanika odabralo liječnika/cu, 23% mlađu osobu posebno educiranu za provođenje programa, a njih 17% psihologa/inju, dok se svega 3,5% ispitanika opredijelilo za razrednike kao adekvatne osobe za ovaj vid edukacije. Zanimljivo je da ostali postoci ispitanika za ovu varijablu nisu prikazani, osim posebno naglašene informacije da „od 901 osobe koje su odgovorile na ovo pitanje, samo su tri muškarca i jedna žena smatrali da bi vjeroučitelj/ica bio/la najbolji izbor za voditelja/icu programa SE“.

Ono što pobuđuje određene sumnje u relevantnost dobivenih podataka jest sljedeće: 1. nema jasnog podatka o ukupnom broju osoba koje nisu prihvatile poziv na sudjelovanje u istraživanju (samo da se radi „otprilike o jednoj četvrtini“) kao ni detaljnije informacije o razlozima odbijanja ispitivanja (osim – nelagoda pri odgovaranju na pitanja o vlastitoj seksualnosti te strah od reakcije roditelja), 2. ispitanici nisu potencijalni korisnici programa SE u školi jer se radi o punoljetnim osobama, 3. revidirana analiza temeljena na 10, a ne 11 tema nije dostupna javnosti, 4. nije jasno što se podrazumijeva pod pojmom „netko drugi“ u ponuđenom popisu relevantnih osoba za edukaciju u školi, 5. sadržajne nejasnoće u formulaciji ponuđenih 11 tema koje otvaraju vrata različitim interpretacijama, pa u skladu s time i različitim rezultatima istraživanja (s tim u svezi mogućnost zaključka da na 8 od 11 tema nisu zabilježene statistički značajnije razlike u stupnju prihvaćanja onih tema koje uključuju informacije o djelotvornosti kondoma, masturbaciji, pobačaju, feminizmu, spolnim pravima svih osoba itd. od strane religioznih i nereligioznih ispitanika). Temeljni je zaključak stručnog tima ove analize bio: „Provedena analiza ukazuje na većinsku potporu uvođenju SE u hrvatske škole.“<sup>66</sup>

Osim navedenog istraživanja, mnogo je nejasnoća i u drugim provedenim sociološkim istraživanjima o seksualnosti hrvatske mladeži, napose kad je u pitanju podatak o prosječnoj dobi stupanja u

65 Ispitanici su mogli odabrati jedan od ponuđenih odgovora: razrednik/ca, nastavnik/ca biologije, vjeroučitelj/ica, školski pedagog/inja, psiholog/inja, liječnik/ica, mlade osobe (učenik/ca ili student/ica) educirane za izvođenje takve nastave ili netko drugi.

66 Amir HODŽIĆ, *Sustavna seksualna edukacija u hrvatskim školama: preporuke i prijedlog za pilot program edukacije o seksualnom zdravlju*, 93.

prvi spolni odnos. Prema istom autorskom timu koji je proveo prvo nacionalno istraživanje 2005., riječ je o dobi od 17 ili tek nešto više godina – 17,4,<sup>67</sup> no prema nekim drugim istraživanjima, na koje se poziva predstojnik Agencije Filipović, riječ je o dobi od 15 godina ili čak i ranije.<sup>68</sup> S druge pak strane, Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje – CESI (mnogobrojni podaci dobiveni iz ove nevladine udruge koristili su se u izradi aktualnog programa zdravstvenog odgoja!) navodi informaciju da je istraživanje iz 2007. godine na uzorku od 595 srednjoškolaca drugih razreda u Primorsko-goranskoj županiji pokazalo da samo 27% djevojaka i 33% mladića posjeduje neko seksualno iskustvo.<sup>69</sup>

### *3.3. Primjeri socioloških istraživanja u Francuskoj i dobiveni rezultati*

To da je takvim i sličnim statističkim podacima koji se tiču čovjekove spolnosti lako manipulirati, potvrđuju i inozemni primjeri. Tako se na temelju višegodišnjeg ispitivanja (anketiranja) punoljetnih građana Francuske, od strane Francuskog instituta za proučavanje javnog mišljenja, o tome podržavaju li homoseksualni brak i mogućnost posvajanja djece u takvim brakovima (homoroditeljstvo), prema posljednjem istraživanju od 2012. godine, njih 65% izjasnilo za homoseksualni brak, a njih 53% za posvojenje. Prijelaz od 50% ispitanika za francusku je vladu bio dostatan razlog za izgllašavanje prijedloga o ozakonjenju određenih prava seksualnim manjinama. No kada su pitanja bila drugačije formulirana, tj. kada se zatražio izbor i definiranje prioriteta – zahtjev LGTB aktivista za homoroditeljstvom s jedne i prava djeteta na roditeljsku skrb, odnosno na oca i majku, s druge strane – onda su rezultati bili bitno drugačiji: 34% Francuza podržalo je zahtjev LGTB osoba, a njih 63% smatralo je

67 Danijela BLAŽEKA, Manipulacija znanstvenim istraživanjem o spolnosti, u: *Glas Koncila – Osvrti*, 3. ožujka 2013., 31.

68 Više vidi u: *Priopćenje Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH* od 29. prosinca 2006., u: <http://www.udruga-grozd.hr/dokumenti>. Prema još nekim autorima, prosječna dob kod djevojaka pala je sa 17,1 na 15,7 godina, a kod mladića sa 16,7 na 15 (Amir HODŽIĆ – Nataša BIJELIĆ, 2003.; Aleksandar ŠTULHOFER – Vesna JUREŠA – Maja MAMULA, 1999.).

69 Više vidi u: Anka KEKEZ – Nataša BIJELIĆ – Natko GEREŠ – Sanja CESAR – Vedrana KOBAŠ, *Sex na ex – Priručnik za javno zagovaranje u području seksualnih prava mladih*, CESI, Zagreb, 2009., 10-14.

da posvojena djeca trebaju imati i oca i majku.<sup>70</sup> No nisu samo upitni dobiveni podaci svih tih različitih socioloških istraživanja iz područja seksologije nego i neprihvatanje realnih učinaka i negativnih posljedica primjene postojećih programa SE u svijetu, o čemu će biti više riječi u nastavku članka.

### 3.3. Znanstvena i etička upitnost programa cjelovite seksualne edukacije (SE) u školi

Jedan od najžešćih prigovora stručne i opće javnosti autorima kurikuluma 4. modula njegova je navodno znanstvena utemeljenost koja se indirektno oslanja na rezultate istraživanja dobivenih na Sveučilištu Indiana u Bloomingtonu u sklopu kojega je najpoznatija ustanova za seksologiju na svijetu Institut Kinsey, gdje se za to područje rada dodatno educirao i naš sociolog A. Štulhofer. Budući da se za idejnog začetnika tog instituta dr. Alfreda Kinseya (1894. – 1956.) vežu pedofilski skandali, kao i drugi oblici seksualnih perverzija, dio je javnosti zgrožen mogućom činjenicom da su upravo njegova istraživanja relevantna za izradu ovog kurikuluma. No Štulhofer takve prigovore apsolutno odbacuje navodeći da se on „jasno i glasno temelji na smjernicama europskog ureda Svjetske zdravstvene organizacije“.<sup>71</sup> No je li to baš tako ili se ipak radi o „odgoju za slobodu raspadanja“,<sup>72</sup> kako je to još davno rekao književni kritičar Veselko Tenžera? Ako ovome dodamo da je A. Štulhofer, zajedno s nizozemskim seksologom dr. Theodorusom (Theo) Sandfortom (zagovaratelj legalizacije svih oblika emotivnih i spolnih veza djece i odraslih<sup>73</sup> i autor kontroverzne knjige „Boys on their Contacts with

70 Više vidi: Gilles BERNHEIM, *Homoseksualni brak, homoroditeljstvo i posvajanje: Ono što se često zaboravlja reći*, u: <http://www.zdravstveniodgoj.com> (5. 2. 2013.).

71 Maja HRGOVIĆ, Aleksandar Štulhofer: Dolaskom Judith Reisman svi smo izgubili, u: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Aleksandar-Stulhofer-Dolaskom-Judith-Reisman-svi-smo-izgubili> (2. 2. 2013.).

72 Ante VUKASOVIĆ, *Ministrovo licemjerje, vrijeđanje i zlonamjerne krivotvorine. Otvoreno pismo Ministru i hrvatskoj javnosti*, u: <http://www.viktimologija.com.hr> (3. 1. 2013.).

73 Theo SANDFORD surađivao je i s nizozemskim senatorom dr. Edwardom BRONGERSMOM (1911. – 1998.) s kojim je objavio dvije knjige: „Muška međugeneracijska intimnost“ i „Dječaci u odnosima s muškarcima: analiza seksualno izraženog prijateljstva.“ Brongers je 1950. osuđen zbog homoseksualnih odnosa s maloljetnikom, a 1979. u Haarlemu kod Amsterdama utemeljio je Zakladu Edward Brongers s ciljem promicanja znanstvenih istraživanja i publikacija na području

Men: a Study of Sexually Expressed Friendships“),<sup>74</sup> godine 2005. uredio knjigu „Sexuality and Gender in Postcommunist Eastern Europe and Russia“, prigovori o hiperseksualizaciji djece i propagiranju seksualnih sloboda ovakvim programom postaju sve realniji.<sup>75</sup>

I sam će Štulhofer za jedan tisak,<sup>76</sup> na novinarovo pitanje: „Kada počinje buđenje seksualnosti u djece?“, odgovoriti: „Seksualnost je stalna, i kod djece i kod odraslih“ (drugim riječima, čovjek je seksualno biće od rođenja!), a na pitanje o odnosu seksualnosti i religije, u smislu etičkih pitanja i dilema oko provođenja seksoloških istraživanja, reći će: „Ako se bavite seksualnošću, vrlo je teško zadržati poštovanje prema religijskim institucijama. (...) Među članovima Međunarodne seksološke akademije, čiji sam član, ima sigurno dosta vjernika, ali ne vjerujem da itko od mojih kolega poštuje Crkvu kao instituciju.“ Tri godine kasnije na slično, ali nešto konkretnije, novinarovo pitanje za jedan drugi dnevni tisak,<sup>77</sup> o odnosu Katoličke Crkve prema aktualnom spolnom odgoju u školi, Štulhofer je rekao: „Ne znam koji su mogući interesi iza velikog učešća vrha Katoličke Crkve u cijelom ovom slučaju. (...) Čini mi se kao... sukob između sekularnog viđenja svijeta i jednog straha da bi to na neki način moglo ugroziti tradiciju ili poziciju katoličke tradicije u Hrvatskoj“, a potom na pitanje što bi savjetovao roditeljima s obzirom na neke problematične točke, izjavljuje: „Program uči djecu da traže odgovore na pitanja tko sam, što želim, kako se mogu suprotstaviti stvarima koje ne želim, a zbog kojih će me možda drugi smatrati konzervativnim... Mladi ljudi dolaze iz različitih okruženja, iz različitih sustava vrijednosti. Bitno je da mogu zadržati svoje vrijednosti, bilo one religijske ili kakve druge, i zdravo živjeti s njima.“

---

spolnih odnosa između odraslih i mladih ljudi. Godinu dana nakon njegove smrti nizozemska je policija u Zakladi otkrila i zaplijenila velik dio homoseksualno-pedofilskog arhiva.

74 „Dječaci o svojem kontaktu s muškarcima: proučavanje seksualno izraženih prijateljstava“, više u: [http://www.ipce.info/host/sandfort\\_87/](http://www.ipce.info/host/sandfort_87/). IPCE je „forum za zainteresirane za akademsku raspravu o razumijevanju i emancipaciji međusobnih odnosa između djece i adolescenata i odraslih. Na te se odnose želi gledati bez osuđivanja i imajući u vidu ljudska prava mladih i odraslih partnera.“

75 O tome je dosta govorila američka komunikologinja židovskih korijena Judith REISMAN za vrijeme svoga boravka u Hrvatskoj u siječnju 2013.

76 Orhideja GAURA, Aleksandar Štulhofer: Neumorni istraživač hrvatskog libida, u: <http://www.nacional.hr/clanak/86696/aleksandar-stulhofer-neumorni-istrazivac-hrvatskog-libida> (6. 7. 2010.).

77 Maja HRGOVIĆ, Aleksandar Štulhofer: Dolaskom Judith Reisman svi smo izgubili.

Ako program cjelovite SE u školi potiče djecu i mlade na traženje odgovora na temeljna egzistencijalna pitanja o tome tko su, što žele od života i da još uz to slijede svoja religijska uvjerenja, ne zadire li se time u područje filozofije, antropologije, religije i ostalih humanističkih i društvenih znanosti čija su saznanja ovim programom omalovažena? I sam pojam „edukacija“ (lat. *educō, educare* u hrvatskom jeziku obuhvaća složenicu – odgoj i obrazovanje) u svojoj terminologiji sadrži bitnu moralnu dimenziju jer se obrazovanje „prvenstveno odnosi na uvođenje u ono što je vrijedno pod uvjetom da se transmitirani sadržaj uči na moralno prihvatljiv način. To znači da obrazovanje mora uključiti i normativne aspekte koji mu daju svrhu, te osigurati da će upletene strane očuvati svoju moralnu autonomnost. Zato je obrazovanje vrsta komunikacije koja definira ulogu pojedinca u društvu,“ smatra prof. dr. Maja Žitinski sa Sveučilišta u Dubrovniku.<sup>78</sup>

Možemo se, stoga, s pravom pitati na koji način i čijim autoritetom ovakav način seksualne komunikacije definira ulogu pojedinca u društvu danas i u budućnosti? Ako je suditi po opisu knjige autorskog tima M. Klein, P. Alto, Togo „Kako razgovarati o seksualnosti... s vlastitom djecom“, za koju je predgovor napisao upravo A. Štulhofer, u kojemu se navodi: „Želimo li da nam djeca žive u manje seksofobičnom, netolerantnom i spolno neravnopravnom okruženju, želimo li da budu sretnija u vlastitom tijelu, slobodnija i zadovoljnija vlastitim seksualnim odlukama, vrijeme je da ih počnemo učiti vrijednostima koje, barem trenutno, nisu dominantne,“<sup>79</sup> očigledno je da se radi o određenim, ali izrazito pogubnim šumovima u komunikaciji. Vrijednosti koje program cjelovite SE promiče u svijetu vidljiv je u rezultatima evaluacijskih analiza i u činjenici da se u pojedinim državama on provodi u redefiniranom obliku, dok se u nekim državama više uopće ne provodi.<sup>80</sup>

78 Maja ŽITINSKI, Obrazovanje je moralni pojam, u: *Naše more*, 53 (2006.), 3-4, 140-147.

79 Više vidi u: [http://www.superknjizara.hr/index.php?page=knjiga&id\\_knjiga=4253](http://www.superknjizara.hr/index.php?page=knjiga&id_knjiga=4253) i u: <http://www.hrsvijet.net>, (7. 3. 2013.).

80 Više vidi: Seksualna edukacija u Europi (prema: Caron, 1998.; Francoeur, 1997.-2001.), u: Aleksandar ŠTULHOFER – Amir HODŽIĆ, Seksualna edukacija u školi: Što je s Hrvatskom? Prilog 1.

## 4. Naličje kurikuluma zdravstvenog/spolnog odgoja u školi

### 4.1. Primjeri uvođenja i provedbe programa cjelovite SE u svijetu

Program zdravstvenog (spolnog) odgoja u hrvatskim školama provodi se prema modelu programa u nekim skandinavskim zemljama, napose Švedskoj, Nizozemskoj, Islandu i Finskoj. Riječ je o programu cjelovite SE, no, kao što smo već rekli, postoji i apstinencijski program koji je prisutan u mnogim zemljama SAD-a, a temelji se na odgodi seksualnih aktivnosti do ostvarenja trajne (bračne) veze jer je to jedini siguran način očuvanja fizičkog i moralnog zdravlja osobe. Za potrebe ove teme izdvojit ćemo neke primjere zemalja koje posjeduju iskustvo uvođenja programa u svoj obrazovni sustav.

Program cjelovite SE, koji je bio izrađen prema skandinavskom modelu i financijski podržan od UNESCO-a, u *Rusiji* je doživio potpuni poraz, a tome su najviše doprinijeli Ruska Pravoslavna Crkva i Ruska obrazovna akademija. U *Engleskoj* je, pak, za vrijeme vlade Margaret Thatcher donesen Zakon o obrazovanju (1986.) prema kojemu odluke o provođenju SE donose ravnatelji škola, ali uz uvjet savjetovanja s roditeljima i poučavanja koje ne izlazi iz okvira bračnih i obiteljskih vrijednosti. Čak i novim Zakonom o obrazovanju (1993.), prema kojemu SE postaje obavezan predmet srednjoškolskog obrazovanja, također su izuzete teme koje su moralno upitne, a roditeljima je dana mogućnost izuzimanja svoje djece iz programa ako to smatraju potrebnim. U *Grčkoj* je, pak, sve ostalo samo na pokušaju uvođenja, dok se u *Italiji* radi o nekim isključivo usamljenim inicijativama seksualne edukacije u pojedinim školama. Dok je *Rumunjska* takav program izbacila iz školskog kurikuluma još početkom 80-ih, u Sloveniji je on sadržajno prisutan u nastavi biologije i u predmetu koji se zove Zdravstveno obrazovanje.

No situacija je sasvim drugačija u skandinavskim zemljama i u onima koje slijede njihov model. Prva zemlja u kojoj je SE još od 1956. godine postala obavezan dio školskog kurikuluma jest *Švedska*. Sociolozi Štulhofer i Hodžić navode da je upravo u Švedskoj vidljiv pozitivan društveni pristup seksualnosti koji se očituje u „priznavanju prava adolescenata na seksualni užitak bez osjećaja srama, krivice ili straha, te na slobodan pristup informacijama o načinima



sprječavanja SPB i neželjenih trudnoća.<sup>81</sup> A upravo ova zemlja i *Velika Britanija* imaju najviše tinejdžerskih pobačaja u Europi (19,8 pobačaja na 1000 djevojaka) s velikim porastom spolno prenosivih bolesti i spolno rizičnih ponašanja. Usporedbe radi, od 37 europskih zemalja, Hrvatska je tek na 34. mjestu po broju maloljetničkih trudnoća. Švedski je model potom preuzela *Nizozemska* u kojoj je SE integrirana u cjelokupni školski program na svim obrazovnim razinama. Posebno je 'napredna' po tom pitanju *Švicarska* koja je 2011. godine spolni odgoj uvela i u dječje vrtiće kao obveznu aktivnost. Djeca predškolskog uzrasta uče razlikovati i imenovati muške i ženske spolne organe, kao i ugodne i neugodne tjelesne dodire s posebnim naglaskom na dodirima koji pobuđuju užitak. Zanimljivo da su upravo slične predškolske aktivnosti o ljudskoj intimi ujedno i početni sadržaj zdravstvenog/spolnog odgoja u našem obrazovnom sustavu. U *Njemačkoj* je, pak, situacija da SE formalno ne postoji kao poseban školski predmet, ali je ona od 1. razreda osnovne škole integrirana u postojeću nastavu. Savezna središnjica za zdravstveno obrazovanje (*Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung*) izdala je i besplatno dijelila dvije brošure namijenjene roditeljima u svrhu spolnog razvitka djece (prva za djecu od 1. do 3. godine, a druga za djecu od 4. do 6. godine).

#### *4.2. Svjetske kompanije i nacionalne organizacije koje podupiru program cjelovite SE u školi*

Autori programa zdravstvenog/spolnog odgoja u Hrvatskoj pozivaju se na neke međunarodne institucije, napose na Svjetsku zdravstvenu organizaciju (WHO), Organizaciju Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO), Fond UN-a za djecu (UNICEF), Opću deklaraciju o pravima čovjeka itd. Imaju li sve te organizacije neki osobni interes u borbi za opće dobro?

Međunarodna federacija za planirano roditeljstvo (IPPF), koju je 1952. u Bombaju osnovala Margaret Sanger, a koja danas broji oko 150 udruga obiteljskog planiranja u više od 180 zemalja svije-

81 Aleksandar ŠTULHOFER – Amir HODŽIĆ, Seksualna edukacija u školi: inozemna iskustva, u: *Napredak*, 143 (2003.), 4, 460.

ta, predstavlja glavni autoritet u pitanjima spolnog i reproduktivnog zdravlja, ali se predstavlja i kao neosporan branitelj ljudskih prava, pa tako i spolnih prava svih osoba. Upravo je ova federacija dobila šezdesetih godina prošlog stoljeća konzultativni status pri svim prethodno navedenim međunarodnim institucijama, a u periodu između 1970. i 1990. počela je intenzivno surađivati s UN-om, što je 1995. rezultiralo prihvaćanjem Povelje o seksualnim i reproduktivnim pravima – strateškog dokumenta globalne revolucije prava, koja je bacila novo svjetlo na tumačenje temeljnih prava iz Opće deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine. Na taj je način bio otvoren put mnogim aktivistima i članovima nevladinih udruga da neprestano ukazuju na navodno (jer seksualna i reproduktivna prava ne ulaze u međunarodno pravo!) kršenje seksualnih i reproduktivnih prava osoba (seksualnih manjina) u pojedinim zemljama, ali i da omogućće nadgledanje konkretnih primjena prava u zemljama potpisnicama Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju (ICPD) iz 1994. godine (poznatija kao Kairska konferencija), čija je potpisnica i Hrvatska.

Iako Povelja nema svoju istinsku pravnu težinu, ona itekako utječe na moćne svjetske organizacije koje promiču seksualna prava svih osoba. Kao primjer od 12 temeljnih prava Deklaracije izdvojit ćemo neke: *pravo na život* – Povelja to pravo pripisuje samo osobama koje su rođene, a prešućuje pravo na život nerođenog djeteta koje naziva „zametak“; *pravo na privatni život* – Povelja uključuje pravo svakog pojedinca na autonomno donošenje odluka koje se odnose na njegov seksualni život; *pravo na odluku hoće li se i kada imati djecu* – Povelja ne isključuje usvajanje djece od strane LGTB osoba; *pravo na prigovor savjesti* – Povelja tumači da se ono odnosi samo na slučajeve kada medicinsko osoblje odbija pružiti usluge kontracepcije ili pobačaja, ali pacijenta mogu usmjeriti prema nekom tko će navedenu uslugu ipak učiniti itd.<sup>82</sup>

Stoga su mnogobrojne građanske udruge i organizacije koje se bore protiv „kršenja“ navedenih prava u pojedinim zemljama finan-

82 Više vidi u: Lidija PARIS, IPPF i Povelja o seksualnim i reproduktivnim pravima, u: <http://www.hrvsvijet.net>, (04.03.2013.). Izvor: Marguerite PEETERS, *Globalizacija zapadne kulturne revolucije*.

cijski izuzetno dobro podržane kako od mnogobrojnih međunarodnih institucija tako i od vlada zemalja u kojima djeluju. Uzmimo za primjer situaciju u našoj zemlji. Prema pregledu odobrenih financijskih potpora Vlade RH – Ureda za udruge u RH u periodu od 2005. do 2011. godine,<sup>83</sup> izdvojena su sljedeća sredstva:

Naziv udruge/organizacije	Financijska sredstva
B.a.B.e. (Budi aktivna. Budi emancipirana.)	5.889.937,19 kn
CESI (Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje)	4.202.408,00 kn
FORUM ZA SLOBODU ODGOJA	3.084.276,93 kn
ŽENSKA SOBA	2.923.625,57 kn
ISKORAK	2.043.085,00 kn
KONTRA	312.755,00 kn
<i>GROZD (Glas roditelja za djecu)</i>	<i>327.016,52 kn</i>

Mnoge feminističke i homoseksualne udruge navedene u ovoj tablici s oduševljenjem su dočekale i podržale kurikulum 4. modula zdravstvenog odgoja u školi. Ovome valja dodati i to da u brojnim zemljama EU-a u kojima se provode znanstvene kritičke analize školskih udžbenika, također postoje i edukacije o rodnoj osjetljivosti u nastavi za učitelje i nastavnike, smjernice za izradu rodno osjetljivih školskih udžbenika za njihove autore/ice i izdavačke kuće te sustav evaluacije i odobravanja udžbenika na temelju kriterija rodne osjetljivosti (napose u Irskoj, Latviji, Austriji, Islandu i Njemačkoj).<sup>84</sup>

#### 4.3. Spolna i rodna ravnopravnost utemeljena na „gender ideologiji“

Godine 1995. na IV. Svjetskom kongresu žena u Pekingu stvoreni su temelji za uvođenje novog pojma „gender-perspektive“ koja

83 Više vidi u: <http://www.uzuvrh.hr/potpore.aspx?pageID=58>.

84 Više vidi u: Branislava BARANOVIĆ – Karin DOOLAN – Ivana JUGOVIĆ, Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?, u: *Sociologija i prostor*, 48 (2010.), 187, 349-374.

dokida naravnu istovjetnost spola i roda. Osnovna riječ engleskog podrijetla „gender“, koja je gramatički pojam za rod neke imenice, u ovom značenju gubi svoju gramatičku dimenziju i označava „rodni identitet“ (muškarci i žene kao muški i ženski 'rod' u dosadašnjem smislu prestaju postojati jer svatko od njih – muško i žensko – mogu postojati u različitim gender verzijama: heteroseksualnoj, homoseksualnoj, biseksualnoj, transseksualnoj, animal..., pedo..., querr..., tris... itd.). Razlike između muškarca i žene smatraju se spolnim stereotipima, protiv čega se, prema mišljenju pobornika genderizma, treba izričito boriti i regulirati zakonima (napose onima „antidiskriminirajućima“). Kada takvo stajalište postane uvriježeno mišljenje, opća regulativa u jednomu društvu, onda se to naziva pojmom „gender-mainstreaming“. Na gender-teoriju nadovezuje se „queer teorija“ po kojoj je i spol (dakle, ne samo rod!) društvena konstrukcija. Inače, pojam „osobe“ uopće se ne pojavljuje u ovoj teoriji. Riječ je zapravo o „revolucionarnom kulturnom i političkom procesu razgradnje antropološke strukture muškarca i žene“<sup>85</sup> nadahnute traženjem jednakosti moći za dvije ugnjetavane društvene kategorije – homoseksualne manjine i žene.

To da je riječ o vrlo ozbiljnoj inicijativi koja se, poput nekih pogubnih zaraznih bolesti u povijesti čovječanstva, počela rapidno širiti po cijelom svijetu, vidljivo je i u činjenici da je ta pekinška konstrukcija 1995. godine usvojena od UN-a, a godinu dana kasnije i od zemalja EU-a (već 2007. godine Eropska unija je u svojim zakonima predvidjela mjere za borbu protiv tzv. spolnih stereotipa!). Godine 2006. uvodi se još jedan pojam „gender-equality“ (rodna jednakost, tj. jednakost svih „gendera“). Tako je postupno gender ideologija postala krunom nove svjetske etike. Inače, temeljne misli gender-ideologije dolaze iz marksističke utopije o besklasnom društvu, društvu koje je oslobođeno „klase spola“. Pojam „jednakosti“ u gender-ideologiji (uzimajući u obzir marksističko poimanje u kojemu biti različit znači biti nejednak, a nejednakost označava neprav-

---

85 Lidija PARIS, *Rodna ideologija – negacija stvarnosti i traženje moći* (izvor: Sažetak drugog dijela kolokvija Marguerite PEETERS o rodnoj ideologiji, održanog na Pravnom fakultetu u Toulonu, Francuska, u rujnu 2011.), u: <http://www.hrsvijet.net>.

du) odnosi se na jednaku statističku zastupljenost muškaraca i žena na svim područjima života i rada.

Svi oni koji ne prihvaćaju gender-ideologiju smatraju se homofobnima ili, blago rečeno, „neupućenima“, kako je to u jednom intervjuu za *Školske novine* rekao predstojnik Agencije V. Filipović, objašnjavajući javnosti da je „od neupućenosti građana još veća opasnost da o zdravstvenom odgoju govore oni koji misle da o tome nešto znaju, a neupućeni su do te mjere da ne razlikuju spol i rod“.<sup>86</sup> EU parlament je, naime, 2006. godine usvojio Rezoluciju o homofobiji u Europi (B6-0025/2006). Homofobija se definira kao averzija prema homoseksualcima, lezbijkama, biseksualcima i transseksualcima, a postavlja se na istu razinu kao rasizam, ksenofobija i antisemitizam. Kako bi se homofobija „iskorijenila potrebni su daljnji potezi na razini EU, kao i na nacionalnim razinama... putem obrazovanja, poput kampanji protiv homofobije u školama, na sveučilištima i u medijima, kao i putem administrativnih, sudbenih i pravnih sredstava“, navodi se u Rezoluciji.

No kada se dokine biološki identitet muškarca i žene, ništa više ne priječi dokidanje društvenih uloga i ustanova, a budući da nema područja društva koje ne bi bilo pod utjecajem dvojne spolnosti, time dolazi do razaranja temeljnih ćelija društva – braka, obitelji, očinstva, majčinstva, odgoja, jezika, rada, kulture, vjere. Sve se to naziva „dokidanjem roda“, smatra njemačka sociologinja Gabriele Kuby.<sup>87</sup>

Gdje je u svemu tome Hrvatska, koju tek nekoliko mjeseci dijeli od povijesnog ulaska u EU? Temelji su već stvoreni usvajanjem zakonskih regulativa na području zaštite seksualnih i 'rodnih' manjina.<sup>88</sup> I kao što se navodi u Rezoluciji iz 2006., potrebno je „iskorijeniti“ homofobiju u društvu i stvoriti pogodno ozračje za provode-

86 *Priopćenje Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH* od 29. prosinca 2006.

87 Gabriele KUBY, *Mainstreaming roda – kulturna revolucija*, u: <http://www.europe4christ.net> (lipanj, 2008.).

88 ZAKON O ISTOSPOLNIM ZAJEDNICAMA RH, NN116/03; ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA RH, NN 82/08; ZAKON O SUZBIJANJU DISKRIMINACIJE, NN 85/08. Takvu interpretaciju postojećih zakona nalazimo u izjavi pravobraniteljice za ravnopravnost spolova Višnje LjUBIČIĆ objavljenoj na: <http://www.indeks.hr/mobile/članak.aspx?category> od 2. 11. 2012. pod nazivom „Neprihvatljivo je da jedan sveučilišni profesor javno zagovara homofobiju, mržnju i kršenje zakona!“

nje „gender-traininga“ (proces razgradnje spolnih/rodnih stereotipa) kako bi gender, tj. rodna perspektiva ušla u sve društvene strukture i u osobne stavove i uvjerenja svakog pojedinca. Ima li boljeg i dugoročno učinkovitijeg načina za ostvarenje ovoga cilja od pre/odgoja generacija djece i mladih, pre/educiranja učitelja i nastavnika s obzirom na njihova dosadašnja stručna saznanja i pre/oblikovanja svijesti temeljnih čelija društva?

Iščitavajući planirane „ishode“ za pojedine teme iz kurikuluma koji se odnose na spolnu/rodnu ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje, možemo zamijetiti da su najučestaliji ishodi upravo oni koji proizlaze iz te novostvorene rodne perspektive: 1. prepoznati *spolne/rodne stereotipe* u društvu (indirektno već u 3. r. kada se govori o promjenama uloga u obitelji, potom u 4. i 6. r., pa ponovno u srednjoj školi u 1. i 3. r.), 2. prepoznati *razliku između spola i roda* (započinje gotovo na početku programa spolnog odgoja u 4. r. i ponovno se naglašava u završnoj edukaciji u 3. r. srednje škole u vidu upoznavanja s različitim „genderima“), 3. prepoznati *ulogu medija u stvaranju spolnih/rodnih stereotipa i dosadašnjeg poimanja ljudske spolnosti* (ponovno u još uvijek početnoj fazi seksualne edukacije u 5. r. s posebnim naglaskom na utjecaj interneta, potom u 6. r. gdje se učenike koji su tek u ranoj fazi puberteta već imenuje „mladima“, tj. adolescentima, i u 1. r. srednje škole), 4. u skladu s odrednicama Povelje o seksualnim i reproduktivnim pravima UN-a od 1995. (napose pravo na: život, privatni život, slobodu mišljenja, ne/stupanje u brak i osnivanje i planiranje obitelji) raspraviti o nekim elementima spolnog i seksualnog života – *pornografiji* (već u 6. r. pa ponovno u 1. r. srednje škole), *pobačaju kao prekidu trudnoće i razlikovanju zametka i ploda* (oboje u 8. r. te o pobačaju i na kraju programa SE u 3. r. srednje škole) te *masturbaciji kao o jednom od oblika seksualnog užitka* (već u 5. r.), 5. izgraditi *vrijednost prihvaćanja i tolerancije seksualnih različitosti* (u 7. r. u vidu neravnopravnog i ugnjetavanog položaja seksualnih manjina u povijesti, a napose na kraju edukacije u 3. r. srednje škole kada se poseban naglasak stavlja na uvažavanje odredaba Deklaracije o seksualnim pravima WHO-a. Zanimljivo je da u čitavom kurikulumu ne nalazimo jasno naznačeno u planira-

nim ishodima ni jedan nacionalni i/ili međunarodni dokument osim ovog) i 6. *iskorijeniti homofobiju u društvu*, kojom završava program seksualne edukacije u školi.

## **5. Antropološka ne/utemeljenost kurikuluma zdravstvenog/spolnog odgoja u školi**

### *5.1. Pitanje zdravstvenog/spolnog odgoja – temeljno antropološko pitanje*

Prema istraživanjima hrvatskog sociološkog/seksološkog tima koji je uređivao program zdravstvenog/spolnog odgoja, jedan od temeljnih razloga za njegovo uvođenje bio je nedostatna informiranost o ljudskoj seksualnosti i zaštiti od spolno prenosivih bolesti u dosadašnjem školskom obrazovnom sustavu te razvoj vještina potrebnih za očuvanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Tako se navodi da su dosada srednjoškolci bili upoznati sa sadržajima o ljudskoj seksualnosti u školi tek na pokojem satu biologije, razredne zajednice ili vjeronauka.<sup>89</sup>

Ako samo letimično pregledamo tematske cjeline i jedinice iz kurikuluma vjeronauka za srednju školu,<sup>90</sup> onda ćemo uočiti da se o čovjeku i njegovoj spolnosti govori i više od nekoliko školskih sati, pa i o seksualnosti u užem smislu riječi kao o važnom području čovjekove spolnosti.

Tako u 1. razredu nastavna cjelina „*Tajna stvaranja – govor znanosti i govor vjere*“ otvara širok prostor govora o prirodoznanstvenim tumačenjima nastanka svijeta, ne zaobilazeći govor o čovjeku kao nedjeljivoj cjelini tijela, duše i duha.

U 2. razredu u cjelini „*Zajednica koja oslobađa i služi – povijest Crkve*“ tematska jedinica: Crkva u srednjem vijeku – od duhovnog i kulturnog procvata do ratova i raskola“ dana je mogućnost kritičkog promišljanja o nekim potezima Crkve koji su, istina, odraz društvenih strujanja i svijesti toga vremena, ali koji, danas gledajući s višestoljetnim vremenskim odmakom, vjerojatno predstavljaju

<sup>89</sup> Aleksandar ŠTULHOFER – Amir HODŽIĆ, *Seksualna edukacija u školi: Što je s Hrvatskom?*, 47.

<sup>90</sup> Usp. NACIONALNI KATEHETSKI URED HRVATSKE BISKUPSKE KONFERENCIJE, *Plan i program katoličkog vjeronauka za četverogodišnje srednje škole*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.

svojevrsnu povredu dostojanstva osobe, napose žena (npr. inkvizicija, ekonomska i druga ovisnost žena o muževima), o čijim se povredama prava i potlačenoj ulozi u povijesti (s posebnim naglaskom na utjecaj Crkve u Europi u srednjem vijeku) također govori i u kurikulumu zdravstvenog odgoja za 1. razred srednje škole u tematskoj jedinici „Emocije i komunikacija u vezi“.

U 3. razredu čak su tri tematske cjeline posvećene proučavanju čovjekova odnosa prema samome sebi, drugima oko sebe i, u konačnici, prema svome Stvoritelju, a to su: „*Čovjek – moralno biće*“ (napose u tematskoj jedinici *Savjest pred zakonom i suvremenim etičkim pitanjima*), „*Muško i žensko stvori ih*“ (sve teme ove cjeline govore o čovjekovoj spolnosti, braku i obitelji, kao i o odgovornom roditeljstvu, imajući pritom na umu tezu kojoj se većina stručnjaka priklanja, a to je da su najbolji seksualni edukatori djece zapravo sretni i zadovoljni roditelji) te „*Dostojanstvo ljudskog života*“ (napose u temi Čuvanje cjelovitosti i dostojanstva ljudske osobe – izazovi znanosti).

U 4. razredu posebno dolaze do izražaja tematske cjeline i njima pripadajuće jedinice koje otvaraju raznovrsna pitanja suvremenog čovjeka o životu, s jedne, i znanstvenih spoznaja koja su u službi poboljšanja kvalitete života, s druge strane. Ovdje mislimo na cjeline: „*Suvremeni čovjek pred pitanjima Boga*“ i „*Izazovi znanstveno-tehničkog napretka*“.

Iako će navedeni hrvatski sociološki/seksološki tim i nakon ovog kratkog osvrtu ostati pri svojoj početnoj tezi, jer se u ovim temama ne nalazi eksplicitan govor o čovjekovim seksualnim aktivnostima, sveobuhvatna znanost o čovjeku priklanja se ipak tezi da je ljudska seksualnost nedjeljiv dio cjeline ljudske spolnosti (koja je puno više od same genitalnosti jer prožima osobu na tjelesnoj, psihičkoj, afektivnoj, emocionalnoj i duhovnoj razini!), a ljudska spolnost nedjeljivi dio složene (mistične) cjeline ljudskoga bića. Ljudska spolnost nikada nije zatvorena sama u sebe nego je usmjerena na drugoga, na međusobnu komplementarnost muškarca i žene temeljenu na ljubavi. Zato neki upravo u predmetima društveno-humanističkih znanosti, kao što je vjeronauk, vide priliku za „ispunjenje



praznine, koji je ministrov program ostavio: otvoriti učenicima oči za vrijednosti askeze i suzdržanosti“ jer je seksualnost „moćna sila, koja – neukročena – ima razornu snagu u dobru i u zlu“.<sup>91</sup>

## Zaključak

Uvođenje novog programa zdravstvenog/spolnog odgoja u hrvatski obrazovni sustav dio je opće platforme nacionalne politike za promicanje koncepta rodno egalitarnog društva prema već postojećem modelu u zemljama članicama Europske unije. Je li i bez pritisaka i diktata „velikog brata“? Razlozi njegova uvođenja daleko nadilaze one, statistički dobivene, o nepravilnoj i nezdravoj prehrani, pretilosti predškolske i školske djece te o seksualnoj neinformiranosti adolescenata i rapidnom širenju spolno prenosivih bolesti. Posrijedi su zapravo duboko isprepleteni društveni i vanjskopolitički utjecaji povezani s transformacijama i strujanjima u Europi i svijetu. Ako se ovim programom i htjelo „odgovoriti na izazove i probleme djece i mladih u skladu s najrazvijenijim obrazovnim sustavima“, kako se navodi u kurikulumu, a čime započinje i ovo promišljanje, taj je „odgovor“ trebao biti najprije formuliran u širem kontekstu znanstvenih spoznaja o čovjeku, potom zakonodavno oblikovan i 'lektoriran' te ugrađen u već postojeći vrijednosni i tradicijski okvir društva u kojemu se takav program želi primijeniti.

Nadalje, ako već i postoje određeni „izazovi i problemi“ koji prijete djeci i mladima u njihovu razvoju, mogu li se ti isti izazovi i problemi koji su se rasplamsali i umnožili u zemljama u kojima se upravo takav program/odgoj/seksualna edukacija ili kako god to nazvali provodio, uopće na takav način iskorijeniti? Ako se pod pojmom „najrazvijenijih obrazovnih sustava“ podrazumijeva samo onaj sustav koji je široko otvorio svoja vrata provođenju samo ovakvog oblika zdravstvenog/spolnog/seksualnog odgoja, ne imajući sluha za alternativne programe koji su također polučili neke rezultate u svijetu (i to puno pozitivnije od usvojenog programa!), onda se neminovno nameće pitanje u čijem je interesu takav odgoj uveden. Očito da to nisu djeca ni mladi, ni dobro hrvatskoga društva i naroda. Stoga je

91 Anna Maria GRUENFELDER, Zdravstveno obrazovanje, u: *Svjetlo riječi*, 2 (2013.), 51.

ovakav zdravstveni odgoj ozbiljno društveno pitanje, pitanje „života i smrti“, kako je to jednom prilikom rekao don Damir Stojić.

Samo se nekim 'višim interesima' može objasniti sljepilo ove naše odgojno-obrazovne politike pred novom stvarnošću koja se lukavo i prepredeno uvlači u sve pore društvenog života hrvatskoga naroda razarajući ga ćeliju po ćeliju, tamo gdje je on najnježniji, najranjiviji, najčišći, svet. S obzirom na to da je pitanje o čovjeku temeljno pitanje svih odgojno-obrazovnih sustava, razumljivo je da kreatori ovog programa žele najprije redefinirati pojam čovjeka kako bi se potom redefinirao i sam sustav. Program zdravstvenog, odnosno spolnog odgoja, točnije program cjelovite seksualne edukacije u RH (koji je tek neka površna inačica istog programa u EU-u i u svijetu) upravo to i čini – pod krinkom izrazite zauzetosti i brige za najmlađe članove društva te iste članove prepušta gigantskoj svjetskoj LGTB mašineriji da ih preodgoji i upotrijebi u svoju promidžbu i za svoje interese.

A redefiniranje čovjeka povlači za sobom i redefiniranje morala. Tako se objašnjava činjenica da se pojedinim godištim provlače informacije koje imaju izravnu moralno-etičku dimenziju, iako se istovremeno ističe etička neutralnost istog programa.

Ta novostvorena etika temelji se na: *redefiniranju bračne i obiteljske zajednice* (raskrinkavanjem spolnih/rodnih stereotipa u obitelji, stvaranjem novih uloga u obitelji, kreiranjem vlastitog modela obitelji po izboru/želji/ideji, slobodnim odabirom nastavka ili prekida začetog života); *izgradnji osobnog identiteta u svjetonazorski pluralističkom svijetu* (razlikovanjem spola i roda, kreiranjem različitih kombinacija roda, eksperimentiranjem sa spolnošću, reduciranjem spolnosti na genitalnost i seksualni užitak); *upotrebi novih tehnologija kao zamjenskih odgojnih sredstava* koja su daleko 'stručnija i učinkovitija' od institucije roditeljstva (savjetovati se s različitim feminističkim i homoseksualnim udrugama koji na svojim internetskim stranicama objavljuju različita 'početna' iskustva, na pornografske sadržaje gledati u načelu negativno, ali ne i isključivo); *iskorjenjivanju svakog oblika homofobije* (poistovjećivanjem heteroseksualnog i homoseksualnog braka, hetero i homoroditeljstva,

prihvaćanjem i promoviranjem spolnih prava svih osoba); *potiskivanju/odbacivanju kulturnog, povijesnog, nacionalnog i kršćanskog naslijeđa* (prihvaćajući samo one smjernice koje proizlaze iz novo-oblikovanih međunarodnih pravnih akata, samo one rezultate istraživanja koji potvrđuju 'znanstvenu' utemeljenost nove ideologije, bagatelizirajući ulogu roditelja u cjelovitom procesu razvoja njihove djece i omalovažavajući ulogu i stav Crkve).

Stoga za činjenicu uvođenja zdravstvenog/spolnog odgoja u naše škole nitko ne bi smio biti nezainteresiran, počevši od roditelja, kulturnih i znanstvenih ustanova hrvatskoga naroda, političkih stranaka do Crkve i vjerskih zajednica. Istina je da svoju samostalnost gubimo rasprodajom svojih materijalnih dobara. Ali potpuno ju možemo izgubiti samo ako „velikom bratu“ prodamo svoju dušu. Prihvaćanjem ovakvog odgoja najmlađih i najnezaštićenijih to upravo činimo.

## THE OTHER FACE OF THE FOURTH MODULE OF THE HEALTH EDUCATION IN SCHOOLS

### Summary

According to the introductory word of the curriculum, the program of the Health Education in schools is based on a holistic perception of health, which encompasses the protection of health and quality of life, humane relationships among sexes and human sexuality, prevention of addictions, culture of a social communication and prevention of a violent behavior.

But is it really so? Namely, the actual program of sexual education is based on the program of a holistic sexual education in accordance with the North and Western Europe model-programs. The program advocates a liberal attitude towards sexuality in general, implying openness and acceptance of all forms of sexual behavior, as well as sexual/gender equality and appreciation for sexual rights of sexual minorities. Authors of this program refer to some international institutions. Do these organizations have a particular interest in their efforts for the common good? Many feminist and homosexual associations show enthusiasm for this curriculum of the fourth module of the health education in schools. Why?

The reasons for the introduction of the curriculum of the health education lie far beyond the concern for bad nutrition, obesity, ignorance regarding sexuality among adolescents and rapid spread of sexually transmitted diseases. The problem hides in deeply intermingled social and foreign politics influences related with the current social transformations and tendencies in Europe and the World. The author of this article tries to answer many issues finely disguised in the general expectancies of the curriculum for the health / sexual education in the schools.

**Key words:** curriculum, sexuality, sexology, health education, sexual education, LGTB population.